

e-ISSN: 2536-4596

KARE- Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi

KARE- International Comparative Journal of Literature, History and Philosophy

Başlık/ Title: Hasımlıktan Hımsımlığa: Kutsal Topraklar Kudüs Ekseninde Memlûklara Karşı İlhanlı-Haçlı İttifak Çabaları

Yazar/ Author

Kansu Ekici

Alican Kirişoğlu

ORCID ID

0000-0002-8252-1138

0000-0003-4775-1031

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 6 Mayıs/May 2022

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14 Haziran/June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2022

Web Sitesi: <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>

Makale göndermek için / Submit an Article: <http://dergipark.gov.tr/kare>

Uluslararası İndeksler/International Indexes

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

DRJI

EuroPub

MLA
International
Bibliography

Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Kansu Ekici*
Alican Kirişoğlu**

HASIMLIKTAN HİSİMLİĞE: KUTSAL TOPRAKLAR KUDÜS EKSENİNDE MEMLÜKLARA KARŞI İLHANLI-HAÇLI İTTİFAK ÇABALARI

Özet: Kudüs, üç semavi din Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için kutsal bir şehir olmasıyla Orta Doğu'nun her zaman en önemli çekim merkezlerinden olmuştur. Şehrin bu dini hüviyeti söz konusu dinlere mensup toplumlara her zaman buraya hâkim olmak konusunda istekli hale getirmiştir. Ayrıca toplumlar Kudüs'e hâkim olmayı bir başarı ve övünç göstergesi olarak da görmüşlerdir. Bu minvalde Kudüs imgesiyle birlikte papanın dünyevi ve uhrevi vaatleriyle motive olan Avrupa halkları Birinci Haçlı Seferi'yle Avrupa'dan Kudüs'e hareket etmiş ve sonunda şehri ele geçirmeyi başarmışlardır. Selahaddin Eyyübi'nin 1187 yılında Kudüs'ü tekrar Müslümanlara kazandırmasıyla birlikte büyük darbe alan Haçlılar, Orta Doğu'da yitirdikleri konumlarını geri alabilmek için yeni haçlı seferleri tertip etmişler ancak bunlar kısa süreli başarılar bir tarafa bırakılırsa muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Eyyübi Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra onların hâkim oldukları toprakların büyük kısmına hâkim olan Memlûklar tüm dünyayı dehşet içerisinde bırakan Moğol askeri ilerleyişini 1260 yılında 'Ayn-ı Câlût Savaşı'nda durdurmayı başarmışlardır. Moğolların askeri güçleri ve taktiklerinin bölgedeki Ermenilerin ve Gürcülerin askeri desteğine rağmen bu yeni düşman karşısında yetersiz kalması onları zorunlu olarak yeni müttefikler aramaya itmiştir. Bu doğrultuda İlhanlıların Memlûklar karşısında Avrupalılar ve onların Orta Doğu'daki uzantıları Haçlı Devletleriyle ittifak kurma çabaları başlamıştır. Hülâgü döneminde başlayıp İlhanlıların yıkılışına kadar başta papalık olmak üzere İngiltere ve Fransa kralları gibi Avrupa'nın güçlü hükümdarlarına elçiler, Memlûklar üzerine ortak bir sefer organizasyonu için defalarca gönderilmiş aksi yönde Avrupa'dan da İran'a elçiler gelmiştir. Bu temaslarda İlhanlılar Avrupa'nın desteğini almak ve yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesini sağlamak için Hristiyanların kutsal şehri Kudüs'ü alıp onlara vermeyi teklif etmişlerdir. Ancak Avrupalılar ise Hristiyan olmayan bu topluma her zaman şüpheyle bakmışlardır. Avrupa ve Moğollar arasındaki tüm elçilik teatilerine rağmen Avrupa'daki siyasi karışıklıklar, mesafe problemi ve senkronizasyon zorlukları gibi nedenlerle Memlûklara karşı ortak bir harekât tanzimi mümkün olmamıştır. Bu çalışmada İlhanlı-Avrupa ilişkileri Kudüs ekseninde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, İlhanlı Devleti, Haçlılar, Memlûklar.

FROM ENEMY TO KINSHIP: THE ILKHANID-CRUSADER ALLIANCE EFFORTS AGAINST THE MAMLUKS IN THE HOLY LAND JERUSALEM AXIS

Abstract: Jerusalem, as a holy city for the three monotheistic religions, Judaism, Christianity, and Islam, has always been one of the most important centres of attraction in the Middle East. This religious importance and identity of the city have made societies belonging to these religions always willing to dominate and rule it. Moreover, the societies have regarded dominating Jerusalem as a sign of success and pride. In this line, the Europeans, motivated by the earthly and spiritual promises of the pope along with the holy image of Jerusalem, moved from Europe to Jerusalem with the First Crusade and eventually succeeded in capturing the city. After Salahaddin Eyyubi retook Jerusalem for the Muslims in 1187, the Crusaders, suffering a great blow, organized new crusades to regain their lost position in the Middle East, but their campaigns

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Isparta/Türkiye, kansuekici@sdu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-8252-1138.

** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Isparta/Türkiye, kirisoglualican@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4775-1031.

ended in failure if their short-term successes were left aside. After the Ayyubid State withdrew from the stage of history, the Mamluks dominated and ruled those lands formerly ruled by the Ayyubid State and they managed to stop the Mongolian military advance, which left the whole world in horror and bewilderment, in the 'Ain Jalut War' in 1260. The inadequacy of the military forces and tactics of the Mongols against this new enemy, despite the military support of the Armenians and Georgians who were present in the region, forced them to seek and form new allies to combat the Mamluks. Because of this, the Ilkhanate attempted to form an alliance with the Europeans and their extensions in the Middle East, namely the Crusader States, against the Mamluks. Starting in the Hulagu period until the collapse of the Ilkhanate, emissaries were sent to powerful rulers of Europe such as the kings of England and France, especially the papacy to organize a joint campaign against the Mamluks, and European countries also sent envoys to Iran. During these meetings and contacts, the Ilkhanate offered them to take Jerusalem, the holy city of Christians, and to give it back to them in order to win and get the support of the European countries and make them organize a new Crusade, but the Europeans always had doubts about it as the Ilkhanate were non-Christians. Despite all the embassy exchanges between Europe and the Mongols, it was not possible to organize a joint operation against the Mamluks due to the political turmoil, distance problems, and the difficulties of synchronization in Europe. This study aims to deal with the Ilkhanid-European relations on the axis of Jerusalem.

Keywords: Jerusalem, Ilkhanid State, Crusaders, Mamluks.

Giriş

Kudüs'te bulunan ilk ve orta bronz çağına ait bulgular şehrin yaklaşık beş bin yıllık tarihi olduğunu kanıtlar. Bununla birlikte tarih boyunca birçok kavmin hâkim olduğu Kudüs, aynı zamanda bir hükümdar olan Davud peygamberin (MÖ. 1010-970) burayı alması ve Birleşik İsrail Krallığı'nın başkenti ilan etmesiyle dini bir hüviyet kazanmıştır. Davud peygamberden sonra halefi Süleyman peygamber de (MÖ. 970-931) buraya bir mabed (Mescid-i Aksa) ve saray inşa ettirmiş ve Kudüs'ün etrafına duvar ördürerek şehre son eklemeleri yapmıştır. Süleyman'ın ölümünden sonra oğulları arasında anlaşmazlık üzerine krallık ikiye bölünmüştür. Kudüs güneydeki Yahuda krallığının merkezi olmaya devam etmiştir. Kuzeydeki İsrail krallığı MÖ. 720 yılındaki Asur İmparatorluğu saldırısına kadar varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Fakat bu krallığın yıkılmasıyla Yahudilerden önemli bir kısım göç ederek Kudüs'e yerleşmiştir. Bu durum karşısında Yehuda kralı Hezekiya, Kudüs'e yeni su kanallarıyla birlikte bir savunma duvarı inşa etmiştir. Bölgenin önemli bir gücü olarak ortaya çıkan Babil İmparatorluğu MÖ. 600'de bölgeyi kendisine bağlamıştır. Ancak Yahudilerin üzerinde istediği tahakkümü kuramamıştır. Nihayet MÖ. 587'de üçüncü defa Kudüs'e giren Babil kralı Nebukadnezar, mabed ve sarayla beraber şehri ateşe vermiş halkın bir kısmını da sürgün ederek Birinci Tapınak Dönemi'nin sonunu getirmiştir¹. Yahudilerin, Babil Sürgünü MÖ. 538 yılında Akhaemenid

¹ Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002, s. 325.

İmparatorluğu kurucusu Büyük Kyros'un onların geri dönmesine izin vermesine kadar sürmüştür. Şehre geri dönen Yahudiler Süleyman mabedini 22 yıl sonunda tekrardan inşa etmişlerdir². Akhaemenid kralı I. Artakserkses (MÖ. 464-424) ise yayınladığı kanunla şehrin duvarlarını tekrar inşa ettirmiştir³.

Büyük İskender'in Akhaemenid kralı III. Dareios'u İssos Muharebesi'nde yenmesiyle Kudüs ve civarı Makedonların eline geçmiştir⁴. MÖ 62'te Gnaeus Pompeius Magnus'un Kudüs'ü ele geçirmesine kadar İskender ve ardıllarının bölgeye egemen olduğunu tespit ediyoruz. Güçlü Roma İmparatorluğu'nun şehre hâkim olmasının ardından şehrin dini karakterini bozan paganist yapılaşmalara girişmesi Yahudilerin tepkisini çekmiş ve isyan etmelerine neden olmuştur. Çıkan üç Yahudi isyanının ilki kumandan Titus eliyle MS. 70 yılında bastırılmış ancak şehrin büyük kısmı yanmaktan kurtulamamıştır⁵. Son olarak MS 135'te bastırılan üçüncü Yahudi isyanından sonra Romalılar tarafından şehre girmek isteyen Yahudilere ölüm cezası konmuştur. Hristiyanlığı kabul eden ilk Roma imparatoru I. Constantinus (MS. 324-337) ise bu cezayı kaldırmıştır. Constantinus sadece bununla kalmamış iyi bir Hristiyan olan annesi Helena'yı Yahudi-Hristiyan kutsal emanetlerinin tespiti için imparatorluk hazinesini de emrine vererek Kudüs'e göndermiştir. Kutsal haç ve İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılan çiviler gibi kutsal emanetleri bulan Helena, çarmıha gerilme olayının yaşandığına inanılan tepeye de Kutsal Kabir Kilisesi'ni inşa ettirmiştir. I. Constantinus'la beraber Kudüs, Hristiyan şehrine dönüşmüştür⁶. Ancak şehirdeki Yahudilerce kutsal sayılan alanlar Müslümanların burayı ele geçirmesine kadar İsa'nın sözlerine⁷ hürmeten harabe olarak kalmıştır.

² Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, İstanbul 2011, s. 25-27.

³ Reinhard G. Kratz, "Biblical Sources", *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, Vol I, Ed. Bruno Jacobs-Robert Rollinger, Wiley Blackwell, Hoboken 2021, s. 139.

⁴ Krysztof Nawotka, "The Conquest by Alexander", *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, Vol I, Ed. Bruno Jacobs-Robert Rollinger, Wiley Blackwell, Hoboken 2021, s. 476-478.

⁵ Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, Çev. Fafo Telatar-Gül Özaktürk, TTK, Ankara 2008, s. 243; s. 231. Neil Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul 2015, s. 231.

⁶ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire, 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison 1952, s. 43-57.

⁷ İsa tapınaktan çıkıp giderken, öğrencileri, tapınağın binalarını O'na göstermek için yanına geldiler. İsa onlara, "Bütün bunları görüyor musunuz?" dedi. "Size doğrusunu söyleyeyim, burada taş üstünde taş kalmayacak, hepsi yıkılacak!" Matta: 24/1-2.

Müslümanlar 638 yılında bizzat Hz. Ömer aracılığıyla Kudüs'ü savaş yapmadan teslim aldılar⁸. Burası Müslümanlık için Mekke ve Medine'den sonraki üçüncü kutsal şehirdi. Kudüs'ün farklı isim ve unvanlarla Kuran'da ve hadislerde geçmesi ayrıca Müslümanların ilk kiblesi olmasıyla birlikte İslam peygamberinin miraca buradan çıktığına inanılması, burayı Müslümanlar için önemli kılmıştır⁹. Daha sonraki dönemlerde gerek Emeviler gerek Abbasiler döneminde burada her inancın oldukça rahat yaşadığı bir yerleşim yeri olmuştur. Ancak şehir Müslümanların fethinden sonraki dört yüzyıl boyunca önemini giderek kaybetmiştir. Bununla birlikte 691 yılında Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan peygamberin miraca yükselirken bastığı kaya üzerine Kubbetü's-Sahre gibi abidevi bir yapıyı inşa etmeyi başarmıştır¹⁰. Sonraki dönemlerde ise Tolunoğulları, İhşitler, Fatımiler, Türkmenler ve Büyük Selçuklu bölgeye hâkim olmuşlardır. Nihayet 1099 yılında Kudüs'ü tekrar ele geçiren Fatımiler, Hristiyan yerli nüfusu buradan kovmuşlardır. Ancak hemen akabinde gerçekleşen Birinci Haçlı Seferi sonrası Haçlılar, Kudüs'e ve Filistin kıyılarına hâkim olmuşlardır. Haçlıların başarısı sadece Filistin'le sınırlı değildi. Ayrıca Doğu Akdeniz kıyıları boyunca Anadolu'ya kadar uzanan sırasıyla Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Prinkepsliği, Kudüs Haçlı Krallığı ve Trablus-Şam Kontluğu'nu kurmuşlardı. Avrupa'da doğudaki Hristiyanları, Müslüman zulmünden kurtarma sloganıyla başlayan papanın maddi ve uhrevi vaatleriyle süslenen haçlı seferleri yaklaşık iki yüzyıl boyunca İslam alemini meşgul etmiştir. Bununla birlikte Haçlılar, Orta Doğu'daki tarihleri boyunca etrafları Anadolu Selçukluları, Zengiler, Eyyübiler ve Memlûklar gibi güçlü düşman devletlerle çevrili olduğundan varlıklarını devam ettirmek için Avrupa'dan devamlı yardım istemişlerdir¹¹. Buna binaen yeni haçlı seferleri düzenlemiş ancak bunlar ilk sefer kadar başarılı olmamış hatta büyük hüsrarla sonra ermişlerdir. Hatta Selahaddin Eyyübi 1187 yılında Kudüs'ü geri almayı dahi başarmıştır. Haçlılar ise Kudüs'ü geri almak için yeni seferler tertip edip planlar yapsalar da başarılı olamamışlardır. Ancak Altıncı Haçlı Seferi'ne katılan Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Friedrich (1220-1250) diploması yoluyla Eyyübi sultanı Kâmil bin Adil (1218-1238) tarafından surları yıkılan Kudüs'ü almayı başarmıştır. Fakat bu kısa süreli bir başarı olmuş 1244 yılında

⁸Laura Vecchia Vaglieri, "The Patriarchal and Umayyad Caliphates", *Cambridge History of Islam 1A*, Ed. P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge University Press, 1970, s. 62.

⁹Ömer Faruk Harman, *a.g.m.*, s. 324; Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, İstanbul 1996, s. 86.

¹⁰Bahriye Üçok, *İslâm Tarihi. Emeviler-Abbasiler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1979, s. 184.

¹¹Bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1998; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. II, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1992.

Eyyübi-Harzemşah ittifakı şehri tekrardan kolayca almıştır¹². Şehrin surları ise Haçlı tehlikesinin geçmesinin ardında 1310-1311 yıllarında Memlûklar tarafından yenilenmiştir¹³.

Moğol ordularının İran coğrafyasında gözükmeleriyle İslam dünyası gözünü Haçlılar'dan Moğollara çevirmiş bu yeni düşmana odaklanmıştır. Bu esnada ise Haçlılarla Moğolların ilk teması gerçekleşmiş 1248'lerin sonunda bir Moğol komutanı olan Elcigidey Noyan, VII. Haçlı Seferi nedeniyle Kıbrıs'ta bulunan son hazırlıklarını ve müttefiklerle son görüşmelerini yapan Fransa kralı IX. Louis (Saint)'e Markos ve David adında iki Nasturi elçiyi Farsça bir mektupla Müslümanlara karşı ortak bir sefer teklifi için göndermiştir¹⁴.

A- Hûlâgû Dönemi İlhanlı-Haçlı İlişkilerinin Başlaması ve Kudüs (Kutsal Topraklar)'ü Kurtarma Düşünceleri

Tuluy'un neslinden, Cengiz Han'ın torunlarından Hûlâgû'nün, Büyük Han Möngke (1251-1258) tarafından Ön Asya (İrân, Şâm, Mısır, Rûm/Anadolu ve Ermeni ülkeleri) Moğol fütuhatının başına getirilmesi¹⁵ sözü edilen coğrafyada siyasi dengelerin kesif şekilde değişmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Hûlâgû önderliğindeki Moğollar, 1256 yılında Alamût Kalesi'ni yok ederek İsmâ'îlî tarikatının İrân koluna büyük bir darbe vurduktan sonra biat etmeyi reddeden¹⁶ Bağdat Abbâsî Halifeliği üzerine gidip, 1258 yılında kısa süreli şümüllü bir muhasara sonrasında Abbâsî Halife Devleti'ni yıkmışlardır. Neticede itaat altına alınan coğrafyanın büyüklüğüne kıyasla kısa süre içerisinde planlandığı gibi Moğollar, 'Irâk, Anadolu,

¹² Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Kitapları, İstanbul 1997, s. 135-145, 195-202, 208.

¹³ Muammer Gül, *XI.-XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1997, S. 71.

¹⁴ Morris Rossabi, *Kubılay Han'ın Seyyahı*, s. 15; Wilhelm Baum - Dietmar W. Winkler, *The Church of the East. A Concise History*, Routledge Curzon, London and New York, 2003, s. 91; Rémusat Abel, "Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens, et particulièrement des rois de France, avec les empereurs Mongols. Premier Mémoire. Rapports des princes chrétiens avec le grand empire des Mongols, depuis sa fondation sous Tchinggis-khan, jusqu'à sa division sous Khoubilâi", *Histoire et mémoires de l'Institut royal de France*, tome VI, 1822. s. 435-436.

¹⁵ Minhâceddîn Osman b. Muhammed el-Cûzcânî, *Ṭabaqât-ı Nâşiri: A General History of the Muḥammadan Dynasties of Asia*, (İng. Çev. Major H. G. Raverty), Vol. II, New Delhi 1970, s. 1226; Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'u't-Tevârîh*, c. III, neşr. 'Abdu'l Kerim 'Ali-oğlı 'Alî-zâde, Bakü 1957, s. 20-21.

¹⁶ Moğolların Bağdat kuşatması öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, taraflar arasındaki mektuplaşmalar hakkında tafsilat için ayrıca bkz. H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası. Cengiz ve Hûlâgû Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 53-313; Muhammed Said Güler, *Moğol İstilası ve Aynicâlût Savaşı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 110-122.

Âzerbâyecân-Kafkasya'nun tamamını ve ardından Suriye'nin bir kısmını (Halep ve takiben Dimaşk'ı) ele geçirmişler, başta Türkiye Selçuklu Devleti, Gürcü ve Ermeni ülkeleri ile bazı yerel hanedanlıklar kâmilten Moğol hâkimiyetine girmiştir¹⁷. Ermeni ve Gürcüler Hülâgû önderliğinde Moğolların bölgedeki fetih politikalarını büyük bir mutlulukla karşılamış¹⁸ olsa da Memlûklar, Abbâsî Halifeliği'nin yıkılışı¹⁹ ve Suriye içlerine varan Moğol taarruzları karşısında yaşanan gelişmeleri endişe içerisinde takip etmişlerdir. Moğolların, İslam beldelerine karşı yaptıkları hızlı ve ani fetih politikaları Hristiyanları ve bilhassa Ermenileri oldukça heyecanlandırmış ve ümitlendirmiştir. Doğu Hristiyanları, Moğolları, Müslümanlar karşısında (bilhassa Memlûklara karşı) "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışıyla kurtarıcı güç olarak tahayyül etmiş [bunda il-hanların ve onların hatunlarının Hristiyanlığa olumlu bakış açıları da etkili olmuştur], İlhanlı Devleti'nin adeta semsiyesi altına girerek Gürcü ve Ermeni kralları il-hanların her daim sadık birer müttefiki ve bakiyeleri olmuşlardır²⁰. Hatta Korykos hâkimi Hayton (Hetum) eserindeki bilgileri Ermeni ve Hristiyanların lehine tahrif ederek Möngke Han'ın emri ve Hülâgû'nün önderliğindeki Moğolların batı seferinin önemli noktalarından birisinin "kutsal topraklar Kudüs" olduğu şeklinde çarpıtmıştır²¹. Ermenilerin ve Hetum (1226-1270)'un bölgede yalnızlaşmaları ve Müslümanlarla tek başlarına kudretli biçimde mücadele edememeleri

¹⁷ Kerîmu'd-dîn Mahmûd b. Muhammed-i Aksarâyî, *Musâmeretu'l-ahbar ve musâyeretu'lahyâr*, neşr. Osman Turan, TTK, Ankara 1999, s. 47-51; Hamdullâh Mustevfi-yi Kazvînî, *Târîh-i guzûde*, neşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâ'î, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1364, s. 589; Gregory Abûl-Farac Bar Hebraeus, *Abû'l - Farac Tarihi*, c. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999, s. 568-575.

¹⁸ Ermeni kaynaklarının Moğolların Müslümanlarla savaşlarını övgüyle bahsederek onları bölge Hristiyanlarının müşfik koruyucuları olarak tasvir etmeleri dikkat çekicidir. Bkz. *Step'annos Orbelean's History of the State of Sisakan*, Trans. Robert Bedrosian, Published on Internet, New Jersey 2012, s. 208.

¹⁹ Gürcü ve Ermeni birlikleri Bağdat kuşatması esnasında Moğollara katılarak kayda değer ölçüde destek vermişler, önemli bir İslâm beldesinin alınabilmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bkz. *The Georgian Chronicles of Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, (Trans. Dmitri Gamq'relidze, Medea Abashidze, Arrian Chant'uria), (ed. Roin Met'reveli, Stephen Jones), Artanuji Publishing, Tbilisi 2014, s. 349; Grigor of Akanc', "History of the Nation of the Archers (The Mongols) by Grigor of Akanc'", (The Armenian Text Edited With an English Trans. and Notes by Robert P. Blake, Richard N. Frye), *HJAS*, Vol. XII, No. 3/4, 1949, s. 333.

²⁰ Altay Tayfun Özcan, "Hülegü'nün Ortadoğu Seferinde Kudüs ve Kentin Moğol-Haçlı İlişkilerinin Dönüşümündeki Yeri", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2021, s. 5-6; Alican Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2018, s. 17-18, 32-36.

²¹ Altay Tayfun Özcan, "Hülegü'nün Ortadoğu Seferinde Kudüs ve Kentin Moğol-Haçlı İlişkilerinin Dönüşümündeki Yeri", s. 56. Ayrıca bkz. ve krş. R. Amitai, "Mongol Raids into Palestine (AD. 1260 and 1300)", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No.2, 1987, s. 237-238.

onları güçlü bir müttefik arayışına itmiştir. Ancak Ermenilerin bu tutumları [Moğollara rağmen] ileride yaşanacak Memlûk saldırılarına karşı onları koruyamayacaktır.

İlhanlı Devleti'nin kuzey komşusu Cuci Ulusu, Altın Orda Devleti'nde Berke (Bereke Oğul) (1256-1266) zamanında Müslümanlaşmaya başlamıştır. Ayrıca İlhanlı-Altın Orda kardeş devletleri arasında Âzerbâyçân bölgesi paylaşılammış, iki kardeş ulus aynı topraklar üzerinde hak iddia etmiştir²². Hûlâgû'nun Tebrîz'de Atın Orda adına çalışan tüccarları öldürtüp mallarına el koyduğu haberi Berke'ye ulaşınca, o da aynı muameleyi kendi ülkesinde çalışan İlhanlı memurlarına tatbik etmiştir²³. Neticede iki kardeş ulus, yaşanan bu olaylarla kati surette düşman olmuştur. Diğer taraftan Memlûklar, Moğol fütuhatına kayıtsız kalmayarak Abbâsî Halife Devleti'nin yıkılışını kuşkuyla takip etmiş, bu doğrultuda Baybars (1260-1277) yeni bir siyasi politikayı uygulamıştır. Baybars, sadece ulusal bir strateji izlemeyerek Moğolların kendi içlerindeki ayrışma ve problemleri, farklılaşan politik konjonktürü mükemmel şekilde kendi lehine analiz etmiştir. Bu kapsamda Sultan Baybars, "İslam'ın genel çıkarlarını gözetererek²⁴" Hûlâgû'nün yeni düşmanı ve aynı zamanda Moğol kardeş ulusun hükümdarı Berke'ye övgü dolu bir mektup göndermiştir. Baybars, Berke'ye dostluk teklifinde bulunarak onu Hûlâgû ile savaşmaya aşikâre şekilde teşvik etmiştir. Bu sayede İlhanlı Devleti'ne karşı Memlûk-Altın Orda ittifakının da temelini atmıştır²⁵.

²² Bu konuyla ilgili tafsilat için ayrıca bkz. 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, *The History of the World-Conqueror*, neşr. Mirza Muhammad Qazvini, Vol. I, (İng. Çev. John Andrew Boyle), Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1958, s. 42; Timothy May, *Moğol İmparatorluğu*, (Çev. Ülke Evrim Uysal), Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 330; Çetin Kaya, "Hülegü'nün İlhanlı Hanedanı'na Meşru Zemin İnşası", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 6, Temmuz 2021, s. 246-247.

²³ Şerefeddîn 'Abdullah b. İzzeddin Fadlullâh b. Ebu Nuaym Yezdî Şîrâzî Vassâf, *Tahrîr-i târîh-i Vassâf*, neşr. Abdülmuhammed Âyetî, Tahran 1346, s. 28; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Devletinin Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1976, s. 56-57; Kansu Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû ve Zamanı*, SDÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 2012, s. 121-124.

²⁴ İbn Abdüz-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source for the Life of al-Malik al-Zâhir Baibars*, (Çev., Haz. ve neşr. Abdul Aziz al-Khowayter), Vol. II, University of London, School of Oriental and African Studies (United Kingdom), (Basılmamış Doktora Tezi), London 1960, s. 431.

²⁵ İbn Abdüz-zâhir, *a.g.e.*, s. 431-432; Anne Falby Broadbridge, *Mamluk Ideological and Diplomatic Relations with Mongol and Turkic Rulers of the Near East and Central Asia (658-807/1260-1405)*, The University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Vol. I, (Basılmamış Doktora Tezi), Illinois 2001, s. 30; Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 161-162; Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *TİD*, c. XVI, İzmir 2001, s. 35. Ayrıca bkz. Charles J. Halperin, "The Kipchak Connection: The Ilkhans, the Mamluks and Ayn Jalut", *Bulletin of the School of*

Hûlâgû önderliğindeki Moğol yayılmacılığı ilk önce 1259 yılında Büyük Han Môngke'nin ölüm haberinin gelmesi ardından 1260 yılında Filistîn yakınlarında Memlûklarla gerçekleşen ilk önemli muharebe sayılan 'Ayn-ı Câlût'ta Moğolların hezimete uğraması Tatar fütuhatını önemli ölçüde sekteye uğratmıştı. 'Ayn-ı Câlût Savaşı ile ileride fasılasız şekilde devam edecek Moğol-Memlûk savaşlarının ilkinin teşkil ediyordu. Ayrıca bu mağlubiyetle İlhanlılar, Hûlâgû döneminden itibaren Memlûk savunmasını ve askeri gücünü tek başlarına geçemeyeceklerini, bölgede yalnızlaştıklarını, kuzeyden Altın Orda güneyden ise Memlûklu gibi iki güçlü İslam devletine karşı arada sıkıştıklarını kısa sürede kavramışlardır. Bu doğrultuda Hûlâgû, tıpkı Sultan Baybars gibi farklılaşan politik konjonktürü kendi lehine döndürebilmek, en azından bölgede bir destek görebilmek adına Kudüs'ü vaat ederek Katolik Avrupa ve Haçlılarla dostluk kurma çabasına girmiştir. Bu dönüşüm Moğol ve İlhanlı tarihi açısından oldukça dikkate değerdir. 'Ayn-ı Câlût yenilgisi ve İlhanlı-Altın Orda mücadelesi öncesinde Moğollar tüm dünya devletlerini kendilerine biat etmeleri gereken²⁶, aksi halde sonları acı bir şekilde ölümle bitecek basit birer figür olarak görmekteydiler. Ancak Hûlâgû ile birlikte ve muasır dönemde kuvvetli rakiplerin ortaya çıkmasıyla Moğol fütuhata karşısındaki düşmanlardan sayılan Katolik Avrupa'ya karşı tutum bir anda değişerek, "biat algısından"²⁷ "müşfik dostluğa (ya da yeni müttefik)" evrilmiştir. Memlûklu müşkülünde İlhanlı Devleti'nin en büyük mefkûresi Kudüs'ü vaat ettiği ve bu şekilde Hristiyanları kendi safına çekmeye çalıştığı Haçlı ve Avrupa'nın ordularıyla müşterek bir saldırıyla tüm Suriye, Akdeniz ve ardından Mısır'a hâkim olma düşüncesi yatmakta idi. Katolik Avrupa ve Haçlılar içinse kendilerine teklif edilen bu dostluk eli oldukça cazipti. Eğer müşterek taarruz gerçekleşip Memlûklu ordusu geçilebilirse Kudüs eskiden olduğu gibi yeniden Hristiyanların yönetiminde bulunacak ve Orta Doğu'daki Haçlı varlığı eski gücüne kavuşacaktı. Ancak Katolik Avrupalı din adamlarının misyonu bundan farklılık arz etmekte, sayet "şeytan"²⁸ ve "kafir" *Tatarlar*, Hristiyan olursa ancak o zaman Moğollar

Oriental and African Studies, University of London, Vol. LXIII/2, Cambridge University Press, (2000), s. 229-245.

²⁶ Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümlerlik Telâkkisi ve Hükümdar Algısı", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. V, S. 1, İstanbul 2018, s. 76-82.

²⁷ Hülegü dönemi öncesinde Moğol hanlarının Avrupa'ya gönderdikleri mesaj ve mektuplarda bu tutum açık şekilde göze çarpmaktadır. Bkz. Paul Pelliot, "Les Mongols et la Papauté", *ROC*, Vol. XXIII, s. 18-23; Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 12-13. Ayrıca bkz. ve krş. Murat Tural, *Asya'ya Yolculuklar. Hristiyan Dünyası ve Moğollar. Dinî İdealler ve Politik Kaygılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 205-290.

²⁸ Menûçehr Murtazavî, *Mesâ'il-i 'ahd-i İlhanân*, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, Tahran 1385/2007, s. 102. Moğol/Tatar "kasırgasının" Hristiyanlar arasında neden olduğu dehşeti

samimi bir müttefik olarak tanımlanabilecekti. Nitekim bu doğrultuda Avrupalı din adamları Moğolları kendi inançlarına kazandırmak için büyük gayret²⁹ sarf edeceklerdir. Kısacası taraflar arasındaki ilişkiler bize şunu alenen göstermektedir; “Moğollar cihanşümül anlayışla ve fütuhat algısıyla maddi sınırlarını genişletmeye çalışırken Katolik Hristiyanların dinî lideri papa da manevi sınırlarını büyütme ve yüceltme peşindeydi”.

Büyük Han Ögedey (1229-1241) döneminde başlayan Moğolların Avrupa fetihleri, Hristiyanlar için son derece kötü anılar bırakmıştır. Bu karşı konulamaz ve yıkıcı Moğol saldırılarını bir anlaşma ile durdurabilmek adına Batı’dan arkası kesilmeyen elçiler Moğol hanlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Ancak bunların tamamından müspet bir sonuç çıkmamıştı. Bundan dolayı Katolik Avrupa dünyasında yakın zamanda yaşanmış Tatar taarruzlarının yarattığı menfi etki nedeniyle İlhanlıların Orta Doğu’daki fütuhata hareketi başlangıçta Hristiyanlar tarafından *memnuniyetle karışık korku ve tedirginlikle*³⁰ takip edilmiştir. Hristiyanlarca kaleme alınan Mart 1260 tarihli mektupta Moğolların Abbâsî Halifeliğine son vermeleri ve İslâm âlemine karşı başlattıkları fetih hareketleri sevinçle karşılanmıştır. Diğer taraftan 4 Nisan 1260 tarihinde kaleme alınan ve İngiltere Kralı Henry’e gönderilen mektupta Moğol taarruzlarından bahsetmekle birlikte kutsal topraklar Kudüs üzerine yeni bir seferin yapılarak yeniden Hristiyan yönetimine alınmasının tam zamanı olduğu ifade edilmiştir³¹. Netice itibarıyla Hülâgû yönetimindeki Moğolların, İslam beldeleri üzerindeki fütuhatları onların Hristiyan âleminde kısa sürede dost olarak telakki edilmesine sebebiyet vermemiştir. Hatta Franklar, Moğolların Orta Doğu fütuhatını akamete uğratmak amacıyla bir süreliğine ve şüpheli bir tutumla da olsa Memlûklarla iş birliği yapmış ya da daha gerçekçi bir yorumla kadim hasım Sarazenleri yeni düşman Tatarlar ile karşı karşıya getirerek bölgede kendisine tehdit oluşturan unsurları zayıflatmayı amaçlamışlardır³².

tasvir eden ilk yazılı akisler için ayrıca bkz. Altay Tayfun Özcan, “Macar Papaz Julian’ın 1237 Tarihli Moğol Raporu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXIX, S. 48, Eylül 2010, s. 92-98; Altay Tayfun Özcan, “Chronica Maiora’da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVII, Aralık 2012, s. 428-431, 449-451; Altay Tayfun Özcan, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, Aralık 2013, s. 26-28; Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 9-13.

²⁹ Plano Carpini, *Plano Carpini’nin Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, (Çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, bas.y.y. 2014, s. 23-25; Paul Pelliot, “Les Mongols et la Papauté”, Vol. XXIII, s. 4.

³⁰ Altay Tayfun Özcan, “Hülegü’nün Ortadoğu Seferinde Kudüs ve Kentin Moğol-Haçlı İlişkilerinin Dönüşümündeki Yeri”, s. 8.

³¹ Altay Tayfun Özcan, *a.g.m.*, s. 8-9.

³² Hristiyanların bu düşünceleri “Chronica Maiora’da” açıkça ifade edilmiştir. “Köpeklerle, yok olup gitmeleri için karşılıklı olarak birbirlerini kemirmelerine izin verelim. İsa’nın düşmanlarından hangisi kalırsa dünya tek bir kilisenin, Katoliklerin hâkimiyetine geçmesi için gelir, katleder ve kutsal toprakları

Memlûk Sultanı Seyfeddin Kutuz (1259-1260) ve ordusu Moğollara karşı 'Ayn-ı Câlût mevkiine gidebilmek ve Gazze sahilinden geçebilmek için Franklardan (Akkâ Frankları) müsaade almış, onlarla geçici süre için de olsa bir barış antlaşması imzalamıştır. Franklar muharebenin neticesini tam olarak kestiremedikleri için ve Moğol gazabını kendilerine çekmemek adına temkinli davranmış, Memlûklara askeri destek vermeyerek sadece erzak yardımıyla bulunmuşlardır³³. Frankların bu tutumundaki bir diğer sebep ise Sidon (Saydâ) bölgesinde yaşanan Moğol-Haçlı çatışması ve Moğolların bu bölgede yaşayan Hristiyanları katletmesi olarak görülmüştür³⁴. Frankların izniyle Ayn-ı Câlût mevkiinde Moğollara ani bir sürpriz yapan Memlûklar, Tatarlara şaşırtıcı bir darbe vurmaya başarmıştır³⁵. Diğer taraftan Hülâgû önderliğindeki Moğolların kutsal topraklar Kudüs'ü işgal edip yağmalama ihtimaline karşılık bir grup Haçlı askerinin Moğollara karşı Kudüs'ü savunmak için yola çıktıkları bilgisi de dikkat çekici bir husustur³⁶. Moğolların Orta Doğu fütuhâtı Avrupa'da büyük bir akis yaratmış olacak ki Nisan 1261'de Fransa Mantes Konsil Toplantısı'nda "günahkâr (aşağlık/ahlaksız)³⁷" Tatarların durdurulması adına Haçlıların onlara karşı savaşıması ve desteklenmesi hususunda Papa karar almıştır³⁸. Öte yandan Papa IV. Alexander (1254-1261) ihtiyatlı ama aynı zamanda kurnazca bir politik girişimde bulunarak İlhanlıların niyetlerini öğrenmek, onlar hakkında

temizleriz. Sonuçta tek bir çoban ve tek bir sürü olur (Altay Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 33)".

³³Takiyüddin Ahmet b. 'Ali el-Makrizî, *Kitab-üs sülûk li Ma'rifeti duval-el-Mülûk*, Yay. Muhammed Mustafa Zaide, Kahire 1936-1938, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), c. I, Kısım: II, TTK, Tercüme bölümü, (Yayınlanmamış tercüme), s. 147-148; Rükneddin Baybars el-Mansûrî el-Hata-i ed-Devadarî, *et-Tufetu'l-Mulûkiyye fi'd-Deolet't-Turkiyye*, (Çev. Hüseyin Polat), TTK, Ankara 2016, s. 35; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. III, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 2008, s. 265; Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Özge Özdemir), Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 419; Peter Jackson, *The Mongols and the West 1221-1410*, London 2004, s. 117-118; Timothy May, "The Mongol conquest of the Near East", *The Mongol World*, (ed. Timothy May, Michael Hope), Routledge Publishing, New York 2022, s. 237.

³⁴Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 265.

³⁵Altay Tayfun Özcan, *a.g.m.*, s. 13.

³⁶Igor de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, California 1971, s. 150.

³⁷Moğol yayımlıcağı döneminde Hristiyan din adamları Tatarlar için pek çok kötü ifadeler kullanmışlar ve bunlar farklı dönemlerde farklı kaynaklara yansımıştır. Örn. bkz. *Matthew Paris's English History*, (Trans. from the Latin: J. A. Giles), Vol. I, London 1852, s. 312-313. Dominiken Misyoner Julian, Splitli Toma ve Torre Maggioreli Üstat Roger'in Moğollar hakkındaki kayıtlarının açıklamalı tercümesi için ayrıca bkz. *Moğollar Avrupa'da. Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı*, (Haz. ve Çev. Altay Tayfun Özcan), Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 49-218.

³⁸Charles William Connell, *Western Views of the Tartars. 1240-1340*, Rutgers University, Department of History, (Basılmamış Doktora Tezi), New Jersey 1969, s. 136.

bilgi toplamak ve ayrıca misyonerlik faaliyetlerini de bu dinsiz Tatarlar üzerinde uygulayabilmek düşüncesiyle 1260'ta İngiliz Dominikan Kilisesine bağlı "David Ashby (Ashby'li David)", İlhan Hûlâgû'ya elçi olarak göndermiştir³⁹. David Ashby'in hem elçilik hem de misyonerlik faaliyetlerini kısmen başarılı şekilde tamamladığını görüyoruz. Bu kapsamda Papa'nın elçilik heyeti, Hûlâgû Han'a Hristiyanlık akide nizamından uzun uzadıya bahsetmiş ardından sıcak bir iklimde gerçekleşen müzakere sonrasında heyet, Haçlı-Frank lehine bir anlaşma yapmayı başarmış ve Latin misyonerlere vergi muafiyeti sözü almıştır⁴⁰. Bu görüşme ve antlaşma İlhanlı-Haçlı ve Avrupa ilişkilerinin müspet doğrultuda başlangıcını temsil ediyordu.

Hûlâgû Han, Memlûklü Devleti'yle yaşanan hasmane münasebet ve gelişmeler sonrasında içinde bulunduğu durumu değerlendirerek yeni bir siyasi düstur ortaya koymuştur. İlhan Hûlâgû, Haçlıların, kendi çıkarları doğrultusunda Memlûklü ve Moğollara karşı uyguladığı ikircikli, müphem ve tutarsız şekilde takip ettikleri politikayı, Avrupalı Hristiyan devlet ve din adamlarının ise gözünden Tatarların onlar için güvenilemeyecek dinsiz şeytan olduklarının farkındaydı. Diğer taraftan Memlûklü Devleti'nin her iki taraf için de önemli bir tehdit oluşturduğunu görmüş olacak ki bu kapsamda 1262 yılında art arda Avrupa'ya iki mektup göndererek doğu-batı (İlhanlı-Avrupa ve Haçlı) ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Mektuplardan⁴¹ biri Fransa Kralı IX. Louis (1226-1270)'e diğer Papa IV. Urban (1261-1264)'a gönderilmiştir. Hûlâgû mektubuna tıpkı ataları gibi kısmî bir tehditkâr edayla başlamış ancak diğer taraftan kendisinin "Müslümanların düşmanı Hristiyanların dostu" olduğunu belirterek iyi niyetler içerisinde ve dostane bir tavırla bu mektubu gönderme maksadını belli etmiştir. İlerleyen satırlarda ise açıkça mektupta Memlûkları kastederek onları Babil sıçanları şeklinde aşağılamanın yanında Kudüs'ü vaatle bir ittifak teklifinde bulunmuş, Fransa Kralı'na donanmasıyla Mısır'ı yani Memlûk limanlarını ablukaya almasını önermiştir⁴². Bu mektubun Fransa'da bir etki yapması bir kenara mektubun

³⁹ Igor de Rachewiltz, *a.g.e.*, s. 150; Charles William Connell, *a.g.t.*, s. 156-157; Jean Richard, "The Mongols and the Franks", *JAH*, Vol. III/1, Wiesbaden 1969, s. 53; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", *History Today*, Vol. XXIII/8, London 1973, s. 556; Hasan Cevâdî, "İrân ez-dîdgâh-i seyyâhân-i Orûpâ'î derdovre-yi İlhan", *BT*, VII/4, Tahran 1351/1972, s. 17.

⁴⁰ Adil Hilal, *el-Alakâtü beyn'l-Muğûl ve Evruba ve Eseruha ale'l-Âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1997, s. 107.

⁴¹ Bkz. Paul Meyvaert, "An Unknown Letter of Hulagu, Il-khan of Persia, to King Louis IX of France", *Viator*, 11, 1980, s. 245-259.

⁴² Felicitas Schmieder, *Europa und die Fremden. Die Mongolen im Urteil des Abendlands vom 13. Bis in das 15. Jahrhundert*, Sigmaringen 1994, s. 90; *Letters from the East. Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, (İng. Çev. Malcolm Barber-Keith Bate), Ashgate Publishing, Ashgate 2010, s. 156-158; Jean Richard, "Une Ambassade mongole à Paris en 1262", *Journal des savants*, Paris 1979, s. 295-296; Paul Meyvaert, *a.g.m.*, s. 249-250; George Lane, *Early Mongol Rule in the*

yerine ulaşmış olması dahi müphemdir⁴³. Papa IV. Urban'a gönderilen mektupta benzer nitelikler taşımakta ancak bu sefer Kudüs, bir ittifak halinde Hristiyanlara alenen vaat edilmekteydi⁴⁴. Gönderilen bu mektuplar Avrupa'da beklenen yankıyı ya yaratmamış ya da Katolik Avrupa'nın gözündeki "dinsiz/kâfir, gaddar, şeytan" Moğol algısından dolayı bu teklifler önemsenmemiş ancak yeni bir başlangıcın temeli atılmıştır.

B- Abâkâ, Argûn ve Geyhâtû Dönemlerinde Hristiyan Batı ile Kudüs'ü Kurtarma Planları

Hûlâgû'nün 8 Şubat 1265'te Merâğa'da vefatının ardından 9 Mart 1265 tarihinde kurultayın kararıyla Abâkâ, yeni han olarak seçilmiştir⁴⁵. Abâkâ'nın tahta çıkması ve devlet işlerini ele almasıyla bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Taht değişikliğinden kısa süre sonra ilk önce kuzeydeki kardeş ulus Altın Orda Hanlığı, sonrasında ise ilerleyen süreçte bir diğer kardeş ulus Çağatay Hanlığı'yla mücadele ve savaşlar baş göstermiştir. Abâkâ'nın Berke Han'la girdiği savaşta ordusunun zayıf düştüğünü farz edersek bu doğrultuda en azından ani bir saldırıyla hazırlıksız yakalanmamak için güney sınırını güvence altına almaya çalışmış, Memlûklu Sultanı Baybars'a barış teklifinde bulunmuştur. Baybars, bu tekliflerin ikisini de sert bir üslupla reddederek olası bir İlhanlı-Memlûk barışının önüne geçmiştir. Gerçi Abâkâ Han'ın göndermiş olduğu ikinci barış teklifi bir sulh ve dostluktan çok küçümseyici, hatta hakaretvari ifadelerle doluydu⁴⁶. Bundan dolayı taraflar arasında sulh havasının esmesi pek mümkün gözükmemekte hatta bu gelişmeler yeni İlhanlı-Memlûk muharebelerinin zeminini hazırlamaktaydı. İlhan Abâkâ, babası Hûlâgû'nun politikasını takip ederek, Memlûklu çıkmazı nedeniyle bölgedeki konumu güçlendirebilmek ve müttefik elde edebilmek adına başta Haçlılar, Papalık ve Avrupalı devletlerle ittifak kurma siyaseti izlemiş, diğer taraftan Bizans İmparatorluğu ve Ermeni Krallığı ile hâlihazırda kurulmuş

Thirteenth-Century Iran. A Persian Renaissance, London and New York, 2003, s. 44; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 166; Adil Hilal, *a.g.e.*, s. 107; Altay Tayfun Özcan, *a.g.m.*, s. 15-16; Murat Tural, *a.g.e.*, s. 274-275; Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 28-29.

⁴³ Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 166.

⁴⁴ Paul Meyvaert, *a.g.m.*, s. 250; Jean Richard, "Une Ambassade mongole à Paris en 1262", s. 297; Jean Richard, "The Mongols and the Franks", s. 53.

⁴⁵ Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 93, 100.

⁴⁶ el-Makrizî, *a.g.e.*, c. I, Kısım: II, s. 258, 278; İbn Abdüz-zâhir, *a.g.e.*, s. 698-700, 780-781; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 56; İbn Kesîr, *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, Cilt XIII, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 438; İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 49; Anne Falby Broadbridge, *a.g.t.*, s. 49; Şeşen, *a.g.e.*, s. 176-177; Kanat, *a.g.m.*, s. 39.

dostane ilişkileri⁴⁷ daha da ilerletmeye çalışmıştır. Nitekim Ermeni Krallığı, Memlûklara karşı İlhanlı Devleti'ni doğal müttefik olarak görmüş ve bölgede Müslümanlara karşı koyabilecek tek siyasi güç olarak kabul etmiştir. Ancak bölgede yaşanan gelişmeler Ermenilerin, Haçlıların ve İlhanlı Devletinin umduğu şekilde gelişmemiş, Memlûk kuvvetleri bir taraftan bazı Haçlı kalelerini ele geçirirken diğer taraftan Ermenileri bozguna uğratmıştır. Memlûklar, 1266'da kayda değer bir Ermeni ordusunu -ki bu ordunun başında Hetum'un iki oğlu Leo ve Thoros bulunmuş, savaş sonrasında Thoros ölmüş Leo ise esir düşmüştür- bozguna uğrattıktan sonra Kaysâriye, Arsûf ve Hayfâ kalelerini başarılı kuşatmalarla Haçlılardan almış, Moğollarla iş birliği olan ya da olma ihtimali bulunan düşmanlarına karşı peş peşe darbeler indirmiştir. Baybars kendisine karşı kurulmak istenilen Haçlı-İlhanlı ve Ermeni ittifakının farkındaydı ve bunun fiiliyata dönüşmemesi adına elinden gelen gayreti göstermiş, Ermeni ülkesine karşı arkası kesilmeyen saldırılarda bulunmuştur⁴⁸. Bu doğrultuda Baybars'ın öncelikli hedeflerinden birisi Ermeni ve İlhanlı devletlerini zayıf düşürdükten sonra Haçlıların önemli merkezlerinden olan Akkâ'yı fethetmek ve Haçlı varlığını bölgede sona erdirmektir. Nitekim bu politika ilerleyen yıllarda da diğer Memlûk sultanlarının mefkûreleri haline gelecektir.

Abâkâ Han, İlhanlı Devleti aleyhine gelişen siyasi darboğazdan kurtulabilmek, Memlûklu çıkmazından sıyrılabilme adına vakit kaybetmeksizin Avrupa ile önceden başlayan iletişim kanallarını daha etkin şekilde devam ettirmeye gayret göstermiştir. Bilindiği üzere Avrupa'da Kudüs'e doğru, yani kutsal topraklara yapılacak olası yeni bir Haçlı seferi ancak Katoliklerin manevi önderi papanın çağrısı ve birleştirici rolüyle gerçekleşebilirdi. Bu doğrultuda Abâkâ'nın vakit kaybetmeksizin papaya

⁴⁷ Burada "İlhanlı-Bizans" ve "İlhanlı-Ermeni" ilişkilerini tüm yönleriyle ele almamız tabii ki imkânsız. Bu yüzden ileri okumalar için ayrıca bkz. Bruce G. Lippard, *The Mongols and Byzantium 1243-1341*, Indiana University, Department of Uralic and Altaic Studies, (Basılmamış Doktora Tezi), Indiana 1983; Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica I. Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, Leiden 1983; Bayarsaikhan Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill's Inner Asian Library, Leiden-Boston 2011.

⁴⁸ İbn Abdüz-zâhir, *a.g.e.*, s. 608-609; Roubina Shnorhokian, *Hayton of Korykos and La Flor des Estoires: Cilician Armenian Mediation in Crusader-Mongol Politics, c.1250-1350*, Queen's University, (Basılmamış Doktora Tezi), Kingston, Ontario, Canada 2015, s. 75-76; Angus Stewart, "The Assassination of King Het'um II: The Conversion of the Ilkhans and the Armenians", *JRAS*, Vol. XV/1, Cambridge University Press, 2005, s. 49; Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 274; Adil Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 120-121. Ayrıca bkz. ve krş. Richard J. Scott, *Mamlûk-Armenian relations during the Bahri period to the fall of Sis (1250-1375)*, Institute of Islamic Studies, McGill University, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Montreal 1981, s. 72-81.

farklı tarihlerde elçi ve mektuplar⁴⁹ gönderdiği, bu mektuplarda⁵⁰ Hristiyanlığa ve Hristiyanlara karşı tutumunun sıcaklığındaki samimiyeti vurgulamış ve Memlûklara karşı ortak saldırı harekâtı için çabalarını göstermeye çalışmıştır⁵¹. Papa IV. Clement (1265-1268)'in 20 Ağustos 1267 tarihli İlhanlı hükümdarına gönderdiği, konumuz açısından büyük bir öneme haiz cevabi mektupta papa ilk kez Memlûklara karşı gerçekleştirilmesi düşünülen müşterek saldırıdan bahsetmiş, Müslümanlara karşı Avrupalı devletlerce tertip edilmesi düşünülen -yeni bir Haçlı seferi- taarruz için oluşturulacak ittifaka Bizans İmparatoru, Ermeni Kralı ve İlhanlı hükümdarının yardıma hazır bulunmasından ötürü memnuniyetini belirtmiştir⁵². İlerleyen süreçte elçi ve mektup teatileri hız kesmeden devam etmiştir. İlhan Abâkâ'nın göndermiş olduğu mektubundan büyük bir arzuyla Memlûklara karşı Moğolların ittifaka hazır oldukları, kutsal toprakları kurtarabilmek için -Kudüs'ün Müslümanlardan (Memlûklardan)⁵³ sürülüp alınarak Hristiyan yönetime (Haçlılara) devredilmesi (eskiden olduğu gibi)- aynı anda saldırıp doğudan ve batıdan taarruz ederek Müslümanları iki büyük kuvvet arasında sıkıştırarak onları çaresizliğe itme heveslerinden bahsetmiştir⁵⁴. Ancak bir kez daha yaşanan siyasi gelişmeler İlhan Abâkâ'nın

⁴⁹ Abâkâ Han tarafından gönderilen ilk mektubun yazıldığı dili (Moğolca) Avrupa'da kimse bilmediğinden dolayı mektubun içeriği anlaşılammış, elçinin izahatlarına itibar edilmek zorunda kalınmıştır.

⁵⁰ İlhan Abâkâ döneminde Moğolca olarak kaleme alınan mektubun neşirleri şu çalışmalarda farklı zamanlarda yayımlanmıştır. Louis Ligeti, *Monuments préclassiques, I, XIIIe et XIVe siècles, Monumenta Linguae Mongolicae Collecta II*, Akadémiai Kiadó Budapest 1972, s. 243-244; Antoine Mostaert- Francis Woodman Cleaves, "Trois documents mongols des Archives secrètes vaticanes", *HJAS*, Harvard-Yenching Institute, Vol. XV, No. 3/4, 1952, s. 433-434; *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, (ed. D. Tumurtogoo), Institute of Linguistics, Academia Sinica, Taipei 2006, s. 150-151 (Abaya II The Letter of Ilkhan Abaga (1267).

⁵¹ Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 43-46.

⁵² Karl-Ernst Lupprian, *Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma 1981, s. 220; Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 98; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 167; Charles William Connell, *a.g.t.*, s. 164-165; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 556-557; Gino Borghezio, "Papalığın Moğollarla Münasebeti", *Ülkü*, c. VII, S. 42, Ankara 1936, s. 451. Ayrıca bkz. ve krş. M. Abel-Rémusat, *Mémoires sur les Relations Politiques des Princes Chrétiens, et particulièrement des rois de France avec les empereurs mongols*, Paris 1824, s. 81-82.

⁵³ Abâkâ'nın mektubunda Memlûklar için "Bâbil'in köpek soyundan olan kâfirler" ifadesi dikkat çekicidir. Bkz. Gino Borghezio, *a.g.m.*, s. 452-453.

⁵⁴ Karl-Ernst Lupprian, *a.g.e.*, s. 223; Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 98; Henry H. Howorth, *History of the Mongols. From the 9th to the 19th Century*, Vol. III, The Mongols of Persia, New York 1888, s. 279; Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1959, s. 220; Gino Borghezio, *a.g.m.*, s. 452; George Lane, *a.g.e.*, s. 48-49.

planlarını boşa çıkarmış, umut edilen Haçlı-Moğol askeri birleşmesi gerçekleşmemiştir. Çağatay Hanı Barâk (1266-1271) Horâsân üzerinde hak talep etmekte, Abâkâ ise buna karşı çıkmaktaydı. Neticede 1270 yılının ilkbaharında Horâsân'da ikili arasında savaş⁵⁵ patlak vermiş, çatışmalar Temmuz ayına kadar devam etmiş, muharebeyi zor da olsa Abâkâ kazanmıştır⁵⁶. Haçlılar ve papa ile iyi ilişkiler kurarak Memlûklara karşı büyük bir saldırı arifesinde böyle bir olayın cereyan etmesi İlhanlı hükümdarının planlarını yerle yeksan etmiştir⁵⁷. Muhtemelen Abâkâ Han, İlhanlı-Çağataylı savaşları öncesinde Fransa Kralı IX. Louis'e mektup göndererek Memlûklara karşı savaş için hazır olduğunu ve yardımda bulunacağını bildirmiş, önceden planlanan ancak geciken yeni Haçlı seferini Fransa kralı başlatmıştır. Kalabalık bir donanmayla hareket ettiğini gördüğümüz Fransız birlikleri planlanan aksine Filistin yerine Tunûs'a varmış, İlhanlı birlikleriyle bir temas kurumamıştır. Haçlı birlikleri ise kısa sürede hastalık ve aşırı sıcak havanın etkisiyle moral ve enerjisini kaybedince bu önemli girişim Memlûklar karşısında tamamen boşa çıkmıştır⁵⁸. 1271'de Akkâ'ya gelen İngiliz veliâht prensi Edward, Moğollarla birleşerek Müslümanlara bırakılmak zorunda kalınan Haçlı bölgelerini geri alabilmek için oldukça kararlı gözükmekteydi. Durumdan haberdar olan İlhan Abâkâ Horâsân'daki savaş nedeniyle prence sadece yaklaşık bir tümenlik destek kuvvet gönderebilmiş, kısacası geniş çaplı ittifak sağlanamamıştır⁵⁹. Çağatay Hanı Barâk ile yapılan savaş bu dönemde gerçekleşmeseydi, İlhanlı hükümdarı tüm kuvvetlerini yardım için sevk edebilme imkânı bulabilseydi bu çabaların bir netice vermesi kaçınılmazdı. Ancak olaylar hesapta olmayan gelişmelerle çok farklı bir noktaya varmış, tüm bu girişimler beyhude hevese dönüşmüştü. Nitekim 1272 yılında Prens Edward ülkesine geri dönmek

⁵⁵ Konuyla ilgili ileri okumalar için ayrıca bkz. Michael Biran, "The Battle of Herat (1270): A Case of Inter-Mongol Warfare", *Warfare in Inner Asian History (500-1800)*, (Ed. Denis Sinor, Nicola Di Cosmo), Leiden 2002, s. 175-219; Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 105-113; İlhan Erdem, "Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3, Denizli 1997, s. 106-112; Mustafa Uyar, *İlhanlı (Iran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, TTK, Ankara 2020, s. 52-54.

⁵⁶ Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 130; Vassâf, *a.g.e.*, s. 42-43.

⁵⁷ Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 429.

⁵⁸ el-Makrizî, *a.g.e.*, c. I, Kısım: II, s. 294; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 61; George Lane, *a.g.e.*, s. 49; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 167; Peter Jackson, "Abaqa", *Elr.*, Vol. I, London 1985, s. 62.

⁵⁹ Karl-Ernst Lupprian, *a.g.e.*, s. 226-227; Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 95-96; Steven Runicman, *a.g.e.*, s. 285; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 167; Igor de Rachewiltz, *a.g.e.*, s. 152; George Lane, *a.g.e.*, s. 49; Denis Sinor, "The Mongols in the West", *JAH*, Vol. XXXIII/1, Wiesbaden 1999, s. 27; Denis Sinor, "The Mongols and Western Europe", *A History of the Crusades*, (General Ed. Kenneth M. Setton), Vol. III, The Fourteenth and Fifteenth Centuries, Ed. Harry W. Hazard, Wisconsin 1975, s. 531.

zorunda kalmıştır. Tüm bu teşebbüslerin sonuçsuz kalması Abâkâ Han'ın kutsal topraklar politikasını akamete uğratmamış, ilerleyen süreçte Avrupa'ya (papa, İngiltere ve Fransa krallarına) benzer amaçlar ve söylemlerle yeniden elçiler göndermiştir⁶⁰. Ancak bunlar da sonuçsuz kalmıştır. Memlûklarla tek başına mücadele etmeye çalışan İlhan Abâkâ'nın hazırlıklarla sevk ettiği büyük bir ordu -takriben 80.000 kişilik- 29 Ekim 1281'de Humus yakınlarında yenilmiş⁶¹, bu hezimet Abâkâ Han'ın ruh halinde olumsuz izler bıraktıktan kısa süre sonra 1 Nisan 1282'de hayatını kaybetmiştir⁶².

Müteveffa hükümdarın ardından kardeşi Ahmed Tekûdâr yeni han olarak belirlenmiş, böylece İslam'a ihtida eden ilk Müslüman İlhanlı hükümdarı olmuştur. Aslında çocukluk yaşlarında Nasturi Hristiyan olan (Kongûrât kabilesinden) annesi Kutı (Kutuy) Hatun⁶³'un tesiriyle vaftiz edilmiş ve Hristiyan temayüllere göre yetiştirilmiştir. Hatta bir ara Nicolaus/Nicholaus ismini almış⁶⁴ ancak onun bu dinsel imajı uzun sürmeyerek İslamiyet'e meyletmiştir⁶⁵. Yönetimi annesi Kutı Hatun'a devreden Ahmed Tekûdâr zamanının büyük kısmını tarikat şeyhleriyle geçirmiş, devlet işleriyle meşgul olmamış, kendisinden önceki ilhanların harici siyasetini terk ederek Memlûklarla dostane münasebetler kurmaya gayret göstermiştir. Hatta İslam'a ihtida etmesindeki samimiyeti hem karşı tarafa hem de tebasına

⁶⁰ Ayrıca bkz. Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 51-56; Murat Tural, *a.g.e.*, s. 277-278.

⁶¹ Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 134-135; Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 162-163; Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *a.g.e.*, s. 592-593; el-Makrizî, *a.g.e.*, c. I, Kısım: III, s. 29-30; İbni Tagrıberdi, *a.g.e.*, s. 67-68; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. XIII, s. 496-497; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 90-93; İlhan Erdem, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *AÜ DTCF TAD*, c. XX, S. 31, Ankara 1999-2000, s. 16.

⁶² Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 164; Vassâf, *a.g.e.*, s. 64; Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 135; Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *a.g.e.*, s. 593; İlhan Erdem, *a.g.m.*, s. 16.

⁶³ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Şu'ab-i pençgâne*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, Yazma nr. 2937, vr. 138b.

⁶⁴ Hetum [Korykoslu Hayton], *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, (Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 139-140; İngilizce Çev. Robert Bedrosian, *History of the Tartars. The Flower of Histories of the East*, New Jersey 2004, (Chapter 37), s. 58.

⁶⁵ Ahmed Tekûdar'ın Müslümanlığa geçişi ve bunun devlet politikalarına etkileri için ayrıca bkz. Reuven Amitai, "The Conversion of Tegüder Ilkhan to Islam", *JSAI*, S. 25, Hebrew University of Jerusalem 2001, s. 15-43; Cüneyt Kanat, "İlhanlı Hükümdarı Tekûdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti'ndeki Yankıları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, (Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan: Osmanlı Öncesi Batı Asya'da Türk Varlığı), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2002, s. 233-247. Söz konusu mevzu tüm yönleriyle şu eserde oldukça tafsilatlı şekilde ele alınmıştır. İleri okuma için ayrıca bkz. Judith Pfeiffer, *Conversion to Islam among the Ilkhans in Muslim Narrative Traditions. The Case of Aḥmad Tegüder*, The University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, (Basılmamış Doktora Tezi), Chicago-Illinois 2003.

göstermek/kanıtlamak için Memlûklara elçiler eşliğinde mektup göndererek barış teklif etmiş, bu sayede iki Müslüman hükümdar arasındaki husumeti ortadan kaldırmak istemiştir⁶⁶. Memlûk tarafı, uzun yıllardan beri devam eden savaşlardan ve Moğolların, İslam beldelerine verdikleri tahribattan dolayı bu duruma tabii olarak oldukça ihtiyatlı yaklaşmışlardır. İlhanlı hükümdarının bu tutumları devlet üst yönetimi ve ümerasında ise oldukça hoşnutsuzlukla karşılanarak⁶⁷ hükümdarlık iddiasıyla Abâkâ'nın oğlu Argûn'un, amcasına isyan etmesine ve devletin süratle ama kısa süreli bir iç muharebeye sürüklenmesine sebebiyet vermiştir. Tekûdâr'ın İslam yanlısı siyaseti doğal olarak İlhanlı-Avrupa ve Haçlı ilişkilerine, oluşturulmak istenilen Moğol-Hristiyan ittifakına geçici de olsa sekte vurmuştur.

Argûn, isyanında başarılı olarak amcasını ortadan kaldırmasının ardından 11 Ağustos 1284⁶⁸te yeni ilhan seçilmiş ve kısa süre içerisinde gelenekselleşmiş Memlûk karşıtı Avrupa-Haçlı ve Hristiyan yanlısı politikayı tekrar uygulamıştır. İlhan Argûn'un ilk icraatlarından birisi Tekûdâr döneminde çıkartılan tüm emirleri iptal ettirmek oldu. Nitekim o, sıkı bir Budist, aynı zamanda Hristiyanlara sempati beslemekteydi⁶⁹. Bu doğrultuda Ahmed Tekûdâr devrinde duraksayan Moğol-Avrupa ilişkilerini yeniden canlandırmak, Memlûklara karşı yeni baştan batı dünyasıyla iş birliği kurabilmek adına vakit kaybetmeksizin çok kesif şekilde elçi ve mektup teatileri karşımıza çıkacaktır. İlk olarak papaya hitaben elçiler, tercümanlar ve hediyeler eşliğinde 18 Mayıs 1285 yılında Tebrîz'de yazıldığı anlaşılan bir mektuba⁷⁰ tesadüf etmekteyiz. Argûn mektubunda, atalarının yolundan gittiğini ve gideceğini, Hristiyanların dostu olduğunu, Hristiyanlara eskiden olduğu gibi çeşitli imtiyazlar verileceğini ifade etmiştir. Konumuz açısından

⁶⁶ Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî, *Subhü'l-A'ş'a fî Smâati'l-İnşa*, c. VIII, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Emiriyye Basımevi, Kahire 1334, s. 65-68; Ebû Zeyd Velîyu'd-dîn 'Abdu'r-Rahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *el-İber. Târîh-i İbn Haldûn*, (F. Çev. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî), c. IV, Tahran 1383, s. 906; el-Makrizî, *a.g.e.*, c. I, Kısım: III, s. 42-43; Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 136-137; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 99.

⁶⁷ Vassâf, *a.g.e.*, s. 78.

⁶⁸ Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 198-199.

⁶⁹ İlhan Erdem, *a.g.m.*, s. 18.

⁷⁰ Argûn Han'ın 1285 yılında Papa IV. Honorius'a göndermiş olduğu mektubun önemli bir kısmı bazı yayınlarda farklı dillere tercüme edilmiştir. Bkz. J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 559; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and Princes of Europe", *CAJ*, Vol. XX/1-2, Wiesbaden 1976, s. 32. J. A. Boyle İngilizce tercümesi esas alınarak yapılan Türkçe çevirisi için bkz. Mustafa Uyar, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi*, AÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001, s. 105; Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 70-72. Farsça tercümesi için bkz. Murtazâ Dihkânijâd, "Revâbit-i İnan ve Orûpâ der Asr-ı İlhanân", *Târîh-i Revâbit-i Hâricî*, S. 29, (1385/2006), s. 10.

önemli nokta ise en son Abâkâ döneminde dillendirilen Memlûklara karşı ortak sefer fikri gündeme getirilmiş olmasıdır⁷¹.

Bu olaydan kısa bir süre sonra karşımıza, yüklenmiş olduğu misyonu ile İlhanlı/Moğol-Avrupa ilişkilerindeki belki de en önemli ve dikkat çekici karakter Öngüt asıllı Nasturi Hristiyan Rabban Bar Sauma çıkmaktadır. Argûn Han, Avrupa ile ilişkileri hızlandırmak ve ilerletmek adına bir elçilik heyeti göndermeye karar vermiş ve bu heyetin başkanlık vazifesine Rabban Bar Sauma'yı atamıştır. Elçi olarak vazifelenirilmesinin ardından Bağdat'taki Nasturi Patrikhanesi'nin Papa'ya göndermek istediği hediyeler ile birlikte ayrıca İlhan Argûn'un Papa'ya ve Avrupa hükümdarlarına iletmek istediği mektupları ve armağanları da yanına alarak bir buçuk yıl sürecek zorlu seyahatine çıkmıştır. Bu yolculuğun ilk önemli durağı Konstantinopolis olmuş, buradan da hareketle Napoli'ye varmıştır. Ardından Roma, Cenova, Paris ve Bordeaux şehirlerine giderek Papa ile Fransa ve İngiltere krallarıyla diplomatik ilişkilerde bulunmuş, görevini başarıyla sona erdirerek nihayet 1288 yazında Tebrîz'e dönebilmıştır⁷². Rabban Bar Sauma, Avrupa seyahati esnasında Fransa ve İngiltere krallarından yakın ilgi ve alaka görmüş, oldukça mümtaz karşılanmıştır. Adet olduğu üzere Fransa Kralı Phillippe le Bel (1285-1314) ve İngiltere Kralı I. Edward (1272-1307) ile kutsal toprakları Memlûklardan almak ve ittifak düşünceleri görüşülmüş, bu kapsamda Argûn Han'ın mektupları da takdim edilmiştir⁷³. O esnada bir yıldır Avrupa'da olmasına karşın henüz yeni papa seçilemediğinden misyonunun en önemli

⁷¹ Karl-Ernst Lupprian, *a.g.e.*, s. 244; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 348; Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 331; Jean Richard, "The Mongols and the Franks", s. 54; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 559; John Joseph Saunders, *Târîh-i Fütuhât-ı Moğol*, (F. Çev. Ebu'l-Kasım Halet), Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1363, s. 132; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 169; Hasan Cevâdi, *a.g.m.*, s. 24; Murtazâ Dihkânnijâd, *a.g.m.*, s. 10; Mustafa Uyar, *a.g.t.*, s. 104-105.

⁷² Rabban Bar Sauma'nın Avrupa seyahati ve elçilik vazifesi farklı dillerde şu eserlerde ayrıntılı olarak ele alınmış ve neşredilmiştir; Jean-Baptiste Chabot, "Histoire Du Patriarche Mar Jabalaha III Et Du Moine Rabban Çauma Traduite Du Syriaque", *Revue de L'Orient Latin*, Tome I, Paris, 1893, s. 567-610; 1894, s. 73-142, 235-304. *Histoire De Mar Jabalaha III. Patriarche des Nestoriens (1281-1317) et Du Moine Rabban Çauma Ambassadeur du roi Argoun en Occident (1287)*, Traduite du Syriaque et Annotée, Paris 1895; *The History of Yaballaha III. Nestorian Patriarch and of His Vicar Bar Sauma*, (Translated From The Syriac and Annotated By; James A. Montgomery), Columbia University Press, New York 1927; Alexander Toepel, *Die Mönche des Kublai Khan: Die Reise der Pilger Mar Yaballaha und Rabban Sauma nach Europa*, Darmstadt 2008; Morris Rossabi, *Kubilai Han'ın Seyyahı. Doğu'dan Batı'ya İlk Yolculuk*, (Çev. Ekin Uşşaklı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008; *Moğol Elçisi Rabban Bar Sauma'nın Seyahat Notlarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, (Haz. Esra Saroğlu), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2017.

⁷³ *The History of Yaballaha III. Nestorian Patriarch and of His Vicar Bar Sauma*, s. 52-65; Morris Rossabi, *a.g.e.*, s. 146-159; Steven Runicman, *a.g.e.*, s. 339; L. Lockhart, *a.g.m.*, s. 25.

karakteri olan şahsiyetle görüşemediği ve Hristiyanların dini liderinden cevap alamamak korkusuyla kardinale; “*Nasıl dönüp de taş kalpli Moğollara ne cevap vereceğim? Onlar kutsal toprakları almak için can atıyorlar*”⁷⁴ serzenişinde bulunmuştur. 1 Mart 1288’de göreve gelen papanın, yani IV. Nicolaus (Nicholas) (1288-1292)’un seçilmesi haberini alır almaz Cenova’dan Roma’ya doğru yola çıkan Rabban Bar Sauma nihayet onunla görüşebilmiştir. İlhanlı hükümdarının yolladığı mektup ve hediyeleri takdim ettikten sonra büyük bir hevesle Memlûklarla yapılan mücadelelerden, Hristiyanlığa verilen destekten ve Moğolların ittifak düşüncesinde ne kadar samimi olduklarını gösterebilmek adına saraydan iki hatunun vaftiz edildiğini belirtmiştir⁷⁵. IV. Nicolaus, tıpkı Fransa ve İngiltere kralları gibi Raban Bar Sauma’yı çok iyi karşılamıştır. Ancak ittifak düşüncesini fiiliyata geçiren bir adım da atmamıştır. Nitekim takip eden süreçte İlhanlı sarayından elçi ve mektup teatilerinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Papa IV. Nicolaus’un, 2 Nisan 1288 tarihinde Vatikan St. Peter’de kaleme aldığı ve Argûn Han’a birbirinin devamı mahiyetinde sadece dini çerçeveye ve iyi dileklerle yazıldığı anlaşılan mektuplara tesadüf etmekteyiz⁷⁶. İlhan Argûn döneminde Rabban Bar Sauma’nın ardından bu sefer Cenevizli “Busarello de Ghisolfi” (Buscarel de Gisolf/Buscarello de Ghizolfi) başkanlığında yeni bir elçilik heyetinin Avrupa’ya 1289 tarihinde yeniden ancak daha kararlı şekilde Memlûklara karşı ortak askerî harekât gerçekleştirebilmek amacıyla gönderildiğine şahit olmaktadır⁷⁷. Mektupta İlhanlı hükümdarı, Fransa Kralı Phillippe le Bel (Adil Philipe)’e hitaben; 1291 yılının ilkbaharının (Mart) ilk ayının 15’inde kutsal topraklar önüne gelip, saldırı için hazır olacaklarını, Fransız birliklerinin de Dimaşk’tan taarruz yapmaları gerektiğini mektubunda açıkça vurgulamıştır. Başarıya ulaşabilmenin en önemli yolu iki müttefik ordunun organize olmasıydı. Nitekim Argûn Han bu düşüncesini; “Ordun kararlaştırdığımız tarihten sonra yola çıkarsa, bu münasip olur mu? Ondan sonra üzülse de bu neye yarar?” şeklinde ifade etmiştir. Buna ek olarak Argûn Han, savaşta başarı elde etmeleri karşılığında Kudüs’ün Frank hâkimiyetine teslim edileceğini açıkça

⁷⁴ *The History of Yaballaha III. Nestorian Patriarch and of His Vicar Bar Sauma*, s. 66-67.

⁷⁵ *The History of Yaballaha III. Nestorian Patriarch and of His Vicar Bar Sauma*, s. 67-72; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 349.

⁷⁶ Bkz. Karl-Ernst Lupprian, *a.g.e.*, s. 247-250 (Nr. 50), 252-254 (Nr. 51-52, 53). Ayrıca bkz. Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 81-83.

⁷⁷ Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 331; Charles William Connell, *a.g.t.*, s. 175; J. A. Boyle, “The Il-Khans of Persia and the Christian West”, s. 559; L. Lockhart, *a.g.m.*, s. 25; Jean Richard, “The Mongols and the Frank”, s. 54; Jean Richard, “Buscarello de Ghizolfi”, *Elr.*, Vol. IV, London and New York 1990, s. 569; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 350.

vadetmiştir⁷⁸. İlhan Argûn bu ittifak için o kadar hevesliydi ki Avrupa'dan gelecek ordunun iaşesinin ve binek hayvanlarının yük olmaması adına bunların kendisi tarafından karşılanabileceğini de belirtmiştir⁷⁹. Busarello de Ghisolfi, 5 Ocak 1290'de Londra'ya ulaşarak Fransa kralına verilen mektup ve dile getirilen isteklerin benzerini İngiltere Kralı I. Edward'a sunmuştur. Görüldüğü üzere planlanan ittifakın fiiliyata geçebilmesi için Argûn Han'ın çabaları ve elçi teatileri Avrupa'da karşılık bulamamıştır. Bir taraftan bu dönemde başlayacak İngiltere İskoçya savaşı, diğer taraftan Sicilya'da yaşanan iç bunalımlar İngiltere, Fransa kralları ve papanın dikkatini bu yöne celbederek, söz konusu problemlerle meşgul olmalarına sebebiyet vermiştir. Neticede ittifaka oldukça yakın olunan böyleleri dönemde büyük bir fırsat kaçmış oluyordu. Ancak her şeye rağmen Kudüs ekseninde İlhanlı-Avrupa/Haçlı ittifak çabaları devam etmiş, elçi ve mektup teatileri hız kesmeden sürmüştür. Argûn Han tarafından gönderilen 1290'da Chaganus ve 1291 yılında Robert v. (von) Senlis adındaki elçiler, Papa Nicolaus'un 21 Ağustos 1291 tarihli ve birbirinin devamı mahiyetindeki cevabi mektupları bunların bilinen örnekleridir⁸⁰. Bu mektuplaşmalar devam ederken İlhanlılar ve Haçlılar için oldukça menfi bir gelişme yaşanmıştır. Memlûklulu Sultanı Kalâvûn (1279-1290)'un vefatının ardından tahta oğlu Melik Eşref Halîl (1290-1293) geçmiştir. Baybars'tan beri süre gelen, yani adeta devlet politikasına dönüşmüş Haçlılarla mücadele devam ettirilmiş, müstahkem ve oldukça önemli bir konumda bulunan Akkâ (Saint-Jean-d'Acre) kuşatılarak alınmıştır⁸¹. Akkâ, Haçlıların son büyük merkezi konumundaydı. Buranın da düşüşüyle Orta Doğu'da Haçlılar devri sona ermiş bulunmaktaydı.

İlhan Argûn'dan sonra Geyhâtû (1291-1295) ve Bâydû (1295) dönemlerinde Avrupa ile temaslar eski canlılığını yitirmişti. Özellikle bu iki

⁷⁸ Bertold Spuler, *Geschichte der Mongolen. Nach östlichen und europäischen Zeugnissen des 13. Und 14. Jahrhunderts*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart 1968, s. 174; Erich Haenisch, "Zu den Bricfon der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankreich (1289 und 1305)", *Oriens*, Vol. II, No. 2, Dec. 31, 1949, s. 220; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 351; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 560; John Joseph Saunders, *a.g.e.*, s. 132; 'Alâ'u'd-dîn Âzerî, "Revâbit-i İlhânân-i Mogûl bâ derbâr-i Vâtîkân", *BT*, V/2, Tahran 1349/1970, s. 76; Christopher Dawson, *a.g.e.*, s. xxx; Steven Runicman, *a.g.e.*, s. 341; Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, s. 168; Murat Tural, *a.g.e.*, s.280.

⁷⁹ Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 352; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 560; 'Alâ'u'd-dîn Âzerî, *a.g.m.*, s. 77; Christopher Dawson, *a.g.e.*, s. xxxi; Denis Sinor, "The Mongols and Western Europe", s. 534; Rizâ Rizâ-zâde-yi Lengerûdî, *a.g.m.*, 648; Mustafa Uyar, *a.g.t.*, s. 113; Murat Tural, *a.g.e.*, s.280.

⁸⁰ Bkz. Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 89-96.

⁸¹ Ebu'l-Fidâ', *The Memoirs of a Syrian Prince. 'Abî'l-Fidâ', Sultan of Hamâh (672-732/1273-1331)*, İng. Çev. P.M. Holt, Wiesbaden 1983, s. 16-17; Kansu Ekici, *a.g.t.*, s. 113.

hükümdar döneminde yaşanan iç savaşlar, otorite boşluğu ve iktisadi sorunlar nedeniyle Hristiyanlara çevrilen dikkat ve ilgi geçici süreliğine de olsa adeta kaybolmuştu⁸².

C- Dindaşlığın Etkisizliği ve Siyasetin Gerçekliği: Müslüman İlhanlar Döneminde Hristiyan Batı ile Kudüs'ü Kurtarma Planlarının Devamı

Horâsân valisi şehzade Gâzân⁸³'ın tahtta hak iddia etmesi ve Bâydû'nun ilhanlığını tanımamasıyla bir müddet iç savaş yaşanmış ve bu mücadeleyi şehzade kazanmıştır. 3 Kasım 1295'te Arrân'da düzenlenen bir kurultayda yeni hükümdar seçilmiş⁸⁴ ve İlhanlı tarihi açısından yeni bir sayfa açılmıştır. Gâzân Han'ın ihtida ettiği din gereği her ne kadar Müslüman tebaaya karşı müşfik bir tutum izlenmişse⁸⁵ de devletin harici münasebetlerinde Memlûk aleyhtarı ve Hristiyan yanlısı yaklaşım devam ettirilmiştir. Müslüman ilhanlardan ikincisi olan Gâzân devrinde Memlûklara karşı İslam kimliğinin hiçbir menfaat kazandırmadığı bir tarafa dursun Memlûklarla fasılasız savaşlar⁸⁶ yeniden başlayacak ve adet olunan Hristiyan yanlısı tutum ile bu dönemde aslolanın siyasetin gerçekliği hususu apaçık karşımıza çıkacaktır.

⁸² Geyhâtü ve Bâydû hanlar dönemi İlhanlı tarihi hakkında ayrıca bkz. Kansu Ekici, *a.g.t.*, s. 23-151; Alican Kirişoğlu, "İlhanlılar Tarihinden Bir Kesit; Baydu Han ve Devri", *İran Araştırmaları (İraniyat) Dergisi (Journal of Iranian Studies)*, C. III, No: 1, İranoloji Derneği Yayınları, Ankara 2018, s. 65-112.

⁸³ Gâzân Han dönemi İlhanlı tarihi hakkında ileri okuma için ayrıca bkz. Osman G. Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim. Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 49-416.

⁸⁴ Reşîdu'd-dîn, *a.g.e.*, s. 301-302; Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvînî, *a.g.e.*, s. 602; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 399; Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 108.

⁸⁵ Gâzân Han, hükümdarlığının henüz çok başındayken Müslüman tebaaya karşı çok müşfik bir tutum takınmış, Hristiyan, Yahudi ve Budist ahaliye ve onların ibadethanelerine karşı son derece kötü muamele etmiştir. Gâzân'ın emriyle başta Tebrîz ve Bağdâd olmak üzere pek çok şehirde kiliseler ve Budist tapınaklar tahrip edilmiştir. Nitekim dönemin pek çok önemli kaynağı bu durumu açıkça nakletmiştir. Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Târih-i mübârek-i Gâzânî*, neşr. Karl Jahn, *Geschichte Gâzân-Hân's aus dem Tâ'rih-i Mübârek-i Gâzânî des Reşîd al-Dîn Fadlallâh b. 'Imâd al-Daula Abû'l-Hair*, London 1940, s. 85; Reşîdu'd-dîn' Alî-zâde, s. 300; Vassâf, *a.g.e.*, s. 197; Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvînî, s. 602; Fahu'd-dîn Ebû Suleymân Dâvûd bin Tâcu'd-dîn Benâketî [Penâketî], *Târih-i Benâketî (Ravzatu evlâu'lelbâb fi ma'rifeti't-tevârih ve'l ensâb)*, neşr. Ca'fer Şî'âr, Tahran 1348, s. 455; Gregory Abûl-Farac Bar Hebraeus, *Abû'l - Farac Tarihi*, c. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999, s. 656-657; Pai-nan Rashid Wu, *The Fall of Baghdad and The Mongol Rule in Al-'Irâq, 1258-1335*, University of Utah, Department of History, (Basılmamış Doktora Tezi), Utah 1974, s. 183; Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁶ Gâzân Han dönemi İlhanlı-Memlûk ilişkileri için ayrıca bkz. Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 137-166, 206-215.

Bu dönemde, 1298'de Fransa Kralı Phillippe'e, bir sene sonra 1299'da Kıbrıs Kralı II. Henry'e ve 1300 yılında Papa VIII. Bonifacius (Boniface) (1294-1303)'a elçi vasıtasıyla gönderilen mektuplarda Memlûklar üzerine ortak askerî hareket teklifi uzun bir aradan sonra yeniden gündeme getirilmiştir⁸⁷. Papa VIII. Bonifacius, İlhan Gâzân'ın, I. Suriye Seferi'nde (Mecma'u'l-Murûc'da 27 Rebî'u'l-evvel 699/22 Aralık 1299) Memlûklar karşısında elde ettiği zaferi büyük bir mutlulukla karşılamıştır⁸⁸. Memlûklar karşısında İlhanlıların almış olduğu bu galibiyet papa ve Avrupa tarafından yakından takip edilmiş ve onlar açısından bir umut ışığı oluşturmuştur. İlerleyen süreçte Avrupa ve İlhanlılar arasında mektuplaşma ve haberleşmeler devam etmiştir. Ancak Gâzân Han'ın, 12 Nisan 1302 tarihli mektubunu Argûn döneminde elçilik yapmış Cenevizli Busarello de Ghisolfi'nin aracılığıyla Papa VIII. Bonifacius'a planlamakta olduğu yeni Memlûk seferinin hemen öncesinde göndermesi dikkat çekicidir. Bu mektubun ana konusu da hazırlığını yapmakta olduğu yeni Memlûk seferi öncesinde papa ve Avrupa ordularıyla birleşerek yeni bir saldırı başlatma arzusudur. Busarello de Ghisolfi papaya mektubunu ulaştırdıktan sonra önceden yaptığı gibi İngiltere ve Fransa krallarıyla da görüşüp İlhanlı hükümdarının mesajlarını iletmıştır.

19 Temmuz 1304'te⁸⁹ han seçilen, aynı zamanda üçüncü Müslüman ilhan olan, Gâzân'ın ardılı Olcâyâtü dış münasebetlerde selefinin yani ağabeyinin politikalarını takip ederek Avrupa'yla iletişim kanallarını canlı tutmaya özen göstermiştir. Bu dönemde de önceden yaşandığı gibi kuzey hudutlarında Altın-Orda Hanlığı, doğu hudutlarında Gurlu ve Çağatay Hanlığı ve güneyde de Memlûklarla sorunlar ve mücadeleler devam etmekteydi. Olcâyâtü tahta çıktıktan kısa bir süre sonra 1305 yılında Fransa Kralı (IV.) Philippe le Bel'e Venedik Doge'si Pietro Gradenigo, Papa V. Clement ve İngiltere Kralı I. Edward'a hitaben ayrı ayrı mektuplar göndererek kendisinden önceki İlhanlı ve Moğol hükümdarlarını, yani atalarını kastederek geçmişten kendi zamanına kadar Moğol hanlarıyla Avrupalı krallar arasında süregelen sıkı ve samimi ilişkileri hatırlatmış, geçmişte kurulan bu sıkı bağların yeniden oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir⁹⁰. İngiltere Kralı II. Edward (1307-

⁸⁷ Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 332; Charles William Connell, *a.g.t.*, s. 178; Hasan Cevâdî, *a.g.m.*, s. 34; *Letters from the East.*, s. 167; Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 228-229.

⁸⁸ Ayrıca bkz. Osman G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 138-147.

⁸⁹ Vassâf, *a.g.e.*, s. 275.

⁹⁰ Felicitas Schmieder, *a.g.e.*, s. 334; Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 574; Erich Haenisch, *a.g.m.*, s. 229-230; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 175-176; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 563; J. A. Boyle, "The Dynastic and political history of the Il-Khâns", *CHI*, Vol. V, The Saljuq and Mongol Periods, (Ed. J. A. Boyle), Cambridge 1968, s. 399; L. Lockhart, "The Relations between Edward I and Edward II of England and the Mongol Il-Khans of Persia", *Iran*, VI, 1968,

1327), İlhan Olcâyâtû'nun selefi I. Edward'a göndermiş olduğu mesajına cevaben 1307 yılında mektup göndererek Avrupa'yla İrân arasındaki uzaklıktan dolayı yaşanan koordine yoksunluğuna rağmen taraflar arasında katî suretle iş birliği yapılacağına dair söz vermiş, bununla birlikte Memlûklara karşı taarruz yapılması için artık beklenen zeminin oluştuğunu ifade etmiştir⁹¹. Bir diğer önemli gelişme ise Papa V. Clement ile eski Ermeni Kralı II. Hetum (Hayton) (1289-1293) arasında yaşanmıştır. Hetum gözlemlerine dayanarak, Kudüs'ü kurtarabilmek için bir rapor hazırlamış, İlhanlı kuvvetleriyle Avrupa-Haçlı ordularını birleştirebilmenin çareleri aranmıştır. Bu kapsamda "Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı" adlı eser papaya takdim edilmiştir⁹². Ancak bu İlhanlı-Haçlı ittifakının fiiliyata dönüşebilmesi açısından müspet bir sonuç vermemiştir.

Son İlhanlı hükümdarı Ebû Sa'îd Bahâdur Han devrinde taraflar arasında eskiden beri süre gelen elçi, mektup teatileri ve ittifak planlarının neredeyse tamamen sona erdiğini görmekteyiz. Bu dönemde yaşanan iç karışıklıklar⁹³, otorite zafiyetleri, ayrıca öteden beri başlayan ancak kesif ve aşikâr şekilde bu dönemde gözlemlenen Fars kültürünün etkisiyle İlhanlı ümerasının artık neredeyse tamamına yakınının İslam'a geçmesi, Memlûklarla tamamen dostane ilişkiler kurulması⁹⁴ gibi türlü sebepler hükümdarın adet olan dış münasebetler politikasını tamamen bırakması ile sonuçlanmıştır. İlhanlılarda yaşanan bu dönüşüm papa tarafından kuşkuyla takip edilmiştir. Artık Kudüs'ü kurtarmak için Müslümanlara karşı savaşmakta can atan bir müttefik Batı dünyası için yoktur. Hatta Papa XXII. John (1316-1334)'un 1318 yılında Sultâniye'de başpiskoposluk kurulması için gönderdiği piskoposlar ve İlhanlı hükümdarını Hristiyanlığa davet etmesi Moğollar arasında hiçbir yankı uyandırmamıştır⁹⁵. Nitekim bu dönemde İlhanlı sarayında Hristiyan aleyhtarı bir hava esmiş, Hristiyan tebaaya karşı aşağılayıcı bir tutum

s. 30; Peter Jackson, *a.g.e.*, s. 171; Murat Tural, *a.g.e.*, s. 282.

⁹¹ Henry H. Howorth, *a.g.e.*, s. 576; J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and the Christian West", s. 563; Charles William Connell, *a.g.t.*, s. 182; L. Lockhart, *a.g.m.*, s.30.

⁹² Alican Kirişoğlu, *a.g.t.*, s. 124.

⁹³ Emir Çoban ve faaliyetleri için ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, c. XXXI, S. 124, Ankara 1967, s. 601-646; Ebu'l-Fazl Nebe'i, *Çûpâniyân der-târîh-i İlhânîyân yâ târîh-i Âl-i Çûpân*, Tahran 1352/1973, s. 87-196; Cem Ş. Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2004, s. 53-99.

⁹⁴ el-Makrizî, *a.g.e.*, c. II, Kısım: I, s. 196; İbn Haldûn, *a.g.e.*, c. IV, s. 913. Ayrıca bkz. ve krş. Ebu'l-Fidâ', *a.g.e.*, s. 81-85, 89-91; İbn Haldûn, *a.g.e.*, c. IV, s. 913-914.

⁹⁵ Bayarsaikhan Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill's Inner Asian Library, Leiden-Boston 2011, s. 213-214; J. A. Boyle, "The Dynastic and political history of the Il-Khâns", s. 413; Peter Jackson, "Abû Sa'îd", s. 376.

izlenmeye başlanmış⁹⁶, bunun yanında Memlûklu emirlerinin Ermenilere karşı başlattığı saldırılara İlhanlı Anadolu valisi Timurtaş destek vermiştir⁹⁷. Netice itibariyle son İlhanlı hükümdarı Ebû Sa'îd Bahâdur Han zamanında uzun uğraşlarla ve büyük heveslerle gerçekleştirilmek istenilen İlhanlı-Haçlı ve Avrupa ittifak düşünceleri tamamen son bulmuştur.

Sonuç

Avrupalılar tüm dünyayı saran Moğol vahşeti karşısında başlangıçta onları vahiy kitabındaki (Book of Revelation) atlı ya da Gog ve Magog (Ye'cûc ve Me'cûc)'un torunları olarak nitelendirdiler. Ancak Moğollara karşı bu bakış açısı Orta Asya'nın kalbine yolculuk yapan papalık elçileri, tüccarlar ve misyonerler sayesinde 1260'lardan sonra değişmeye başladı. Bu sefer tam tersine bir düşünceyle Moğolların, Hristiyanlığa geçmesi gibi bir mucizenin onlara tekrardan Kudüs'ü kazandıracağını düşünmeye başlamışlardır. Bu sırada 'Ayn-ı Câlût'ta Memluklar'a karşı beklenmedik bir mağlubiyet alan Moğollar/İlhanlılar yeni düşmanlarına karşı yardım için müttefik aramaya başlamışlardı. Mevcut müttefikler Ermeniler ve Gürcülerin tüm güçleriyle desteklerini sunmalarına rağmen tüm acı savaş tecrübeleri bunun yetersiz olduğunu gösteriyordu. Nihayet Müslümanlara karşı Haçlılar ve onların hamisi Avrupa'yla iletişime geçen mağrur Moğollar daha önce yazmış oldukları mektuplardaki teslim olma çağrılarında vazgeçmiş ve eşitleri olarak iş birliği teklifinde bulunmuşlardır. İlhanlı hükümdarı tarafından Avrupa'ya ittifak teklifiyle giden elçiler yanlarında götürdükleri mektuplarda devamlı olarak papaya ve Avrupalı yöneticilere askeri iş birliği karşılığında Hristiyanlığın kutsal şehir Kudüs'ü ele geçirip vermeyi taahhüt etmişlerdir. Her ne kadar Avrupalılar için cazip bir teklif olsa da etrafındaki surları yıkılmış bir Kudüs'ün elde tutulmasının zorluklarında farkındalardı. Bunun yanında Moğolların Avrupa içlerine kadar uzanan saldırıları da daha hafızalarda canlılığını korumaktaydı. Bu yüzden Moğollara güvensizlik duyan Avrupalılar devamlı olarak İlhanlı hükümdarından ve saraydaki mahiyetinden Hristiyan olmalarını istemişlerdir. Ancak iki tarafın birbirlerine karşı iyi niyet temennileri ve hayata geçmeyen vaatleri, nihayetinde Haçlıların 1291'de Akka'yı kaybederek Orta Doğu'dan atılmalarına İlhanlıların da yerleşerek İslamlaşmalarına neden olmuştur.

⁹⁶ Bayarsaikhan Dashdondog, *a.g.e.*, s. 214.

⁹⁷ *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Basılmamış Tercüme, s. 104.

Kaynakça

- 'ALÂ'U'D-DÎN ÂZERÎ, "Revâbit-i İlhânân-i Mogûl bâ derbâr-i Vâtîkân", *BT*, V/2, Tahran 1349/1970, s. 57-102.
- Abel-Rémusat, "Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens, et particulièrement des rois de France, avec les empereurs Mongols. Premier Mémoire. Rapports des princes chrétiens avec le grand empire des Mongols, depuis sa fondation sous Tchinggis-khan, jusqu'à sa division sous Khoubilâï", *Histoire et mémoires de l'Institut royal de France*, tome VI, Paris 1822. s. 396-469.
- Abel-Rémusat, "Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens et particulièrement des rois de France, avec les empereurs Mongols. Second Mémoire. Relations diplomatiques des princes chrétiens avec les rois de Perse de la race de Tchinggis, depuis Houlagou, jusqu'au règne d'Abousäid", dans *Histoire et Mémoires de l'Institut Royal de France*, Académie des Inscriptions et belles-lettres, tome VII, Paris 1824, s. 77-180.
- Aksarâyî, Kerîmu'd-dîn Mahmûd b. Muhammed-i, *Musâmeretu'l-ahbar ve musâyeretu'lahyâr*, neşr. Osman Turan, TTK, Ankara 1999.
- AMITAI, Reuven, "Mongol Raids into Palestine (AD. 1260 and 1300)", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No.2, 1987, s. 236-255.
- Bar Hebraeus, Gregory Abûl-Farac (öl. 1286), *Abû'l – Farac Tarihi*, c. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999.
- BAUM, Wilhelm-WINKLER, Dietmar W., *The Church of the East. A Concise History*, Routledge Curzon, London and New York, 2003.
- Baybars el-Mansûrî, Rükneddin Baybars el-Mansûrî el-Hata-i ed-Devadarî, *et-Tufetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devlet't-Turkiyye*, (Çev. Hüseyin Polat), TTK, Ankara 2016.
- Benâketî [Penâketî], Fahu'd-dîn Ebû Suleymân Dâvûd bin Tâcu'd-dîn (öl. 730/1329), *Târîh-i Benâketî (Ravzatu eolâu'lelbâb fi ma'rifeti't-tevârîh ve'l ensâb)*, neşr. Ca'fer Şî'âr, Tahran 1348.
- BORGHEZIO, Gino, "Papalığın Moğollarla Münasebeti", *Ülkü*, c. VII, S. 42, Ankara 1936, s. 450-456.
- BOYLE, J. A., "The Dynastic and political history of the Il-Khâns", *CHI*, Vol. V, The Saljuq and Mongol Periods, (Ed. J. A. Boyle), Cambridge 1968, s. 303-421.
- BOYLE, J. A., "The Il-Khans of Persia and Princes of Europe", *CAJ*, Vol. XX/1-2, Wiesbaden 1976, s. 25-40.
- BOYLE, J. A., "The Il-Khans of Persia and the Christian West", *History Today*, Vol. XXIII/8, London 1973, s. 554-563.
- BROADBRIDGE, Anne Falby, *Mamluk Ideological and Diplomatic Relations with Mongol and Turkic Rulers of the Near East and Central Asia (658-807/1260-1405)*, The University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Vol. I, (Basılmamış Doktora Tezi), Illinois 2001.
- CONNELL, Charles William, *Western Views of the Tartars. 1240-1340*, Rutgers University, Department of History, (Basılmamış Doktora Tezi), New Jersey 1969.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Kitapları, İstanbul 1997.
- Ebu'l-Fidâ', *The Memoirs of a Syrian Prince. 'Abî'l-Fidâ', Sultan of Hamâh (672-732/1273-1331)*, İng. Çev. P.M. Holt, Wiesbaden 1983.
- EKİCİ, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtü ve Zamânı*, SDÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 2012.
- el-Cûzcânî, Minhâceddin Osman b. Muhammed, *Tabakât-ı Nâsirî: A General History of the Muhammadian Dynasties of Asia*, (İng. Çev. Major H. G. Raverty), Vol. II, New Delhi 1970.
- el-Makrizî, Takiyüddin Ahmet b. 'Ali, *Kitab-üs sülûk li Ma'rifeti duval-el-Mülûk*, Yay. Muhammed Mustafa Zaide, Kahire 1936-1938, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), c. I, Kısım: II, TTK, Tercüme bölümü, (Yayınlanmamış tercüme).
- ERDEM, İlhan, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel

- Hasımlıktan Hısmınlığa: Kutsal Topraklar Kudüs Ekseninde Memlûklara Karşı İlhanlı-Haçlı Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", AÜ DTCF TAD, c. XX, S. 311-327, İstanbul 2000, s. 1-36.**
- FAULKNER, Neil, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul 2015.
- Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, Çev. Fafo Telatar-Gül Özaktürk, TTK, Ankara 2008.
- GARTHWAITE, Gene R., *İran Tarihi*, İstanbul 2011.
- GEANAKOPOLOS, Deno John, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1959.
- Gregory Abûl-Farac Bar Hebraeus, *Abû'l - Farac Tarihi*, c. II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999.
- Grigor of Akanc', "History of the Nation of the Archers (The Mongols) by Grigor of Akanc'", (The Armenian Text Edited With an English Trans. and Notes by Robert P. Blake, Richard N. Frye), *HJAS*, Vol. XII, No. 3/4, 1949, s. 269-399.
- GÜL, Muammer, *XI-XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1997.
- GÜLER, Muhammed Said, *Moğol İstîlâsı ve Aynicâlût Savaşı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.
- HAENISCH, E., "Zu den Bricfon der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankrcieh (1289 und 1305)", *Oriens*, Vol. II, No. 2, Dec. 31, 1949, s. 216-235.
- Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *Târih-i guzîde*, neşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâ'î, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1364.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Kudüs", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002, s. 323-327.
- HASAN CEVÂDÎ, "İrân ez-dîdgâh-i seyyâhân-i Orûpâ'î der-dovre-yi İlhan", *BT*, VII/4, Tahran 1351/1972, s. 13-42.
- Hetum [Korykoslu Hayton], *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, (Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015;
- Hetum [Korykoslu Hayton], *History of the Tartars. The Flower of Histories of the East*, İngilizce Çev. Robert Bedrosian, New Jersey 2004.
- HİLAL, Adil, *el-Alakâtü beyn'l-Muğûl ve Evruba ve Eseruha ale'l-Âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1997.
- HİLAL, Adil, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- HOWORTH, Henry H., *History of the Mongols. From the 9th to the 19th Century*, Vol. III, The Mongols of Persia, New York 1888.
- İbn Abdüz-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source for the Life of al-Malik al-Zâhir Baibars*, (Çev., Haz. ve neşr. Abdul Aziz al-Khowayter), Vol. II, University of London, School of Oriental and African Studies (United Kingdom), (Basılmamış Doktora Tezi), London 1960.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyu'd-dîn 'Abdu'r-Rahmân b. Muhammed, *el-İber. Târih-i İbn Haldûn*, (F. Çev. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî), c. IV, Tahran 1383.
- İbn Kesîr, *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, Cilt XIII, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İbni Tagrıberdî, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- JACKSON, Peter, "Abaqa", *Elr.*, Vol. I, London 1985, s. 61-63.
- JACKSON, Peter, *The Mongols and the West 1221-1410*, London 2004.
- Juvaini, 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik, *The History of the World-Conqueror*, neşr. Mirza Muhammad Qazvini, Vol. I, (İng. Çev. John Andrew Boyle), Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1958.
- KAFALI, Mustafa, *Altınorda Devletin Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1976.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali, *Subhü'l-A'sa fî Smâati'l-İnşa*, c. VIII, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Emiriye Basımevi, Kahire 1334.
- KANAT, Cüneyt, "Baibars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *TİD*, c. XVI,

İzmir 2001, s. 31-45.

- KAYA, Çetin, "Hülegü'nün İlhanlı Hanedanı'na Meşru Zemin İnşaatı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 6, Temmuz 2021, s. 241-250.
- KİRİŞOĞLU, Alican, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2018.
- KRATZ, Reinhard G., "Biblical Sources", *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, Vol I, Ed. Bruno Jacobs-Robert Rollinger, Wiley Blackwell, Hoboken 2021, s. 133-148.
- LANE, George, *Early Mongol Rule in the Thirteenth-Century Iran. A Persian Renaissance*, London and New York, 2003.
- Letters from the East. Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, (İng. Çev. Malcolm Barber-Keith Bate), Ashgate Publishing, Ashgate 2010.
- LEWIS, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, İstanbul 1996
- LIGETI, Louis, *Monuments préclassiques, I, XIIIe et XIVe siècles, Monumenta Linguae Mongolicae Collecta II*, Akadémiai Kiadó Budapest 1972.
- LOCKHART, L., "The Relations between Edward I and Edward II of England and the Mongol Il-Khans of Persia", *IRAN. JBIPS*, VI, London 1968, s. 23-31.
- LUPPRIAN, Karl-Ernst, *Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels*, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Roma 1981.
- Matthew Paris's English History*, (Trans. from the Latin: J. A. Giles), Vol. I, London 1852.
- MAY, Timothy, "The Mongol conquest of the Near East", *The Mongol World*, (ed. Timothy May, Michael Hope), Routledge Publishing, New York 2022, s.227-241.
- MAY, Timothy, *Moğol İmparatorluğu*, (Çev. Ülke Evrim Uysal), Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- MENÛÇEHR MURTAZAVÎ, *Mesâ'il-i 'ahd-i İlhanân*, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, Tahran 1385/2007.
- MEYVAERT, Paul, "An Unknown Letter of Hulagu, Il-khan of Persia, to King Louis IX of France", *Viator*, 11, 1980, s. 245-259.
- Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, (ed. D. Tumurtogoo), Institute of Linguistics, Academia Sinica, Taipei 2006.
- MOSTAERT, Antoine - CLEAVES, Francis Woodman, "Trois documents mongols des Archives secrètes vaticanes", *HJAS*, Harvard-Yenching Institute, Vol. XV, No. 3/4, 1952, s. 419-506.
- MURTAZÂ DİHKÂNNIJÂD, "Revâbit-i İnan ve Orûpâ der Asr-ı İlhanân", *Târîhi Revâbit-i Hâricî*, S. 29, (1385/2006), s. 1-19.
- NAWOTKA, Krysztof, "The Conquest by Alexander", *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, Vol I, Ed. Bruno Jacobs-Robert Rollinger, Wiley Blackwell, Hoboken 2021, s. 473-484.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XVI, Aralık 2013, s. 23-77.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, "Hülegü'nün Ortadoğu Seferinde Kudüs ve Kentin Moğol-Haçlı İlişkilerinin Dönüşümündeki Yeri", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2021, s. 1-19.
- ÖZDEMİR, H. Ahmet, *Moğol İstîlâsı. Cengiz ve Hülgû Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ÖZGÜDENLİ, Osman G., "İlhanlılar'da Hükûmranlık Telâkkisi ve Hükûmdar Algısı", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. V, S. 1, İstanbul 2018, s. 73-91.
- ÖZGÜDENLİ, Osman G., *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim. Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- PAI-NAN RASHİD WU, *The Fall of Baghdad and The Mongol Rule in Al-'Irâq, 1258-1335*, University of Utah, Department of History, (Basılmamış Doktora Tezi), Utah 1974.
- PELLIOT, Paul, "Les Mongols et la papauté", *ROC*, XXIII/1-2, 1922-1923, s. 3-30.
- Plano Carpini, *Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, (Çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, bas.y.y. 2014.
- RACHEWILTZ, Igor de, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, California 1971.

- Hasımlıktan Hısmıllığa: Kutsal Topraklar Kudüs Ekseninde Memlûklara Karşı İlhanlı-Haçlı**
Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi' u't-Tevârîh*, c. III, neşr. 'Abdu'l Kerîmî' Adl-Çelbâhî
zâde, Bakü 1957.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Şu'ab-i pençgâne*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III.
Ahmed, Yazma nr. 2937.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Târih-i mubârek-i Gâzânî*, neşr. Karl Jahn, *Geschichte Gâzân-
Hân's aus dem Tâ'rih-i Mubârek-i Gâzânî des Reşîd al-Dîn Fadlallah b. 'Imâd al-Daula
Abû'l- Hair*, London 1940.
- RICHARD, Jean, "Buscarello de Ghizolfi", *Elr.*, Vol. IV, London and New York 1990, s. 569.
- RICHARD, Jean, "The Mongols and the Franks", *JAH*, Vol. III/1, Wiesbaden 1969, s. 45-57.
- RICHARD, Jean, "Une Ambassade mongole à Paris en 1262", *Journal des savants*, Paris 1979, s.
295-303.
- RICHARD, Jean, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Özge Özdemir), Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- ROSSABI, Morris, *Kubilay Han'ın Seyyahı. Doğu'dan Batı'ya İlk Yolculuk*, (Çev. Ekin Uşşaklı),
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1998
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. II, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1992.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. III, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 2008.
- SAUNDERS, John Joseph, *Târih-i Fütuhât-ı Moğol*, (F. Çev. Ebu'l-Kasım Halet), Müessesesi-i
İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1363.
- SCHMIEDER, Felicitas, *Europa und die Fremden. Die Mongolen im Urteil des Abendlands vom 13. Bis
in das 15. Jahrhundert*, Sigmaringen 1994.
- SCOTT, Richard J., *Mamlûk-Armenian relations during the Bahrî period to the fall of Sis (1250-1375)*,
Institute of Islamic Studies, McGill University, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
Montreal 1981.
- SHNORHOKIAN, Roubina, *Hayton of Korykos and La Flor des Estoires: Cilician Armenian Mediation
in Crusader-Mongol Politics, c.1250-1350*, Queen's University, (Basılmamış Doktora
Tezi), Kingston, Ontario, Canada 2015.
- SINOR, Denis, "The Mongols and Western Europe", *A History of the Crusades*, (General
Ed. Kenneth M. Setton), Vol. III, The Fourteenth and Fifteenth Centuries, Ed. Harry
W. Hazard, Wisconsin 1975, s. 513-544.
- SINOR, Denis, "The Mongols in the West", *JAH*, Vol. XXXIII/1, Wiesbaden 1999, s. 1-44.
- SPULER, Bertold, *Geschichte der Mongolen. Nach östlichen und europäischen Zeugnissen des 13. Und
14. Jahrhunderts*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart 1968.
- Step'annos Orbelean's History of the State of Sisakan*, Trans. Robert Bedrosian, Published on Internet,
New Jersey 2012.
- STEWART, Angus, "The Assassination of King Het'um II: The Conversion of the Ilkhans and the
Armenians", *JRAS*, Vol. XV/1, Cambridge University Press, 2005, s. 45-61.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
The Georgian Chronicles of Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia), (Trans. Dmitri Gamq'relidze,
Medea Abashidze, Arrian Chant'uria), (ed. Roin Met'reveli, Stephen Jones), Artanuji
Publishing, Tbilisi 2014.
- TURAL, Murat, *Asya'ya Yolculuklar. Hristiyan Dünyası ve Moğollar. Dinî İdealler ve Politik Kaygılar*,
Timaş Yayınları, İstanbul 2021.
- UYAR, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, TTK, Ankara 2020.
- UYAR, Mustafa, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi*, AÜ, SBE, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış
Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslâm tarihi. Emevîler-Abbâsîler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1979
- VAGLIERI, Laura Veccia, "The Patriarchal and Umayyad Caliphates", *Cambridge History of Islam
1A*, Ed. P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge Univrsity Press,
1970, s. 57-103.
- VASILIEV, A. A., *History of the Byzantine Empire, 324-1453*, The University of Wisconsin Press,
Madison 1952
- Vassâf, Şerefeddîn 'Abdullah b. İzeddin Fadlullâh b. Ebu Nuaym Yezdî Şîrâzî, *Tahrîr-i târih-i
Vassâf*, neşr. Abdülmammed Âyetî, Tahran 1346.

Ek-1 Moğol İmparatorluğu'nun iç savaşlarla parçalanmadan önceki durumunu gösteren (Yehe Monggol Ulus) siyasî harita (Timothy May, "The Mongol conquest of the Near East", *The Mongol World*, (ed. Timothy May, Michael Hope), Routledge Publishing, New York 2022, s. 236).

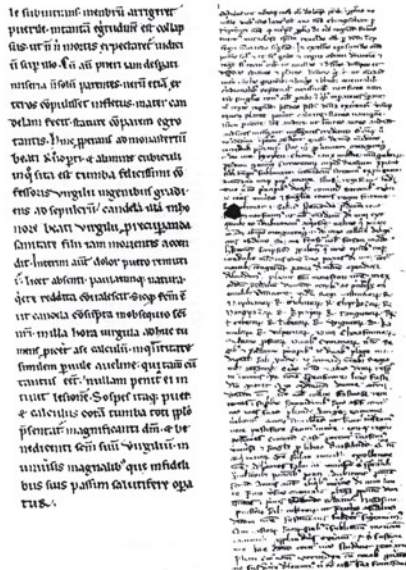

FIG. 1. Vienna, Nationalbibliothek MS 339, p. 339

Ek-2 Húlâgú Han'ın Fransa Kralı IX. Louis'e Nisan 1262'de Latince olarak göndermiş olduğu mektubun ilk kısmı (Mektubun I. Bölümü) (Paul Meyvaert "An Unknown Letter of Hulagu, Il-khan of Persia, to King Louis IX of France", *Viator*, 11, 1980, Ek I).

Ek-3 Mescid-i Aksâ'nın doğu tarafından Kubbetü's-sahre ile birlikte görünümü-Kudüs (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus> Erişim Tarihi: 15.05.2022).

Sonsuz gökyüzünün gücü sayesinde! İmparatorun (gücünün/yetkisinin) altında! Bunlar bizim (Argûn'un) Fransa Kralına sözleri; Senin bizi önceki yıl Mar Bar Savma Sahura'nın elçiliği ile başa getirme teklifi önerine: "Eğer II. Hakanın (Argûn'un) orduları Mısır sahralarına girerlerse, biz de buradan gireceğiz ve ortak bir operasyonla (düşmanın geri dönmesi için) saldıracağız" bu noktada karar verildi. (1290) Kaplan yılının son kış ayında göğbe bildirildi ve (1291) Şam'dan önce ilkbahar ayının 15'inde süresi doldu.

Şimdi Şam'a ilân ediyoruz ki, eğer biz gökyüzünün iradesiyle (yardımıyla) öbür halkları ele geçirsek, ordularımızın belirlediği (yer ve zaman) dürüstçe size bildirilecek ve Kudüs size verilecek. Fakat siz bizim ordularımızı yanılmak için belirlenen günü kaçırmazsınız/yerine getirmezseniz bu dürüstlük olur mu? Eğer siz daha sonra bundan pişmanlık duyarsanız bunun size ne yararı olur? (Bundan daha sonra pişman olabilirsiniz).

Eğer sen herhangi bir haber ile bir elçi gönderirsen ve himayesinde Fransa'dan ender bulunan eşyalar, doğanlar ve çeşitli renklere kıymetli taşlar (mücevher) birlikte verirse, bu gökyüzünün gücü-kudreti olurdu ve bizim seni öveceğimiz, mükafatlandıracağımız, imparatorun haşmetinin delili olurdu.

Şunu da belirtelim, okluk taşıyıcısını (Müskeril) gönderiyoruz.

Mektubumuzu sığır yılının (M. 1289) ilk yaz ayının son onluğunun (on gün) 6'sında, Köndelen'de ki konaklamamız esnasında yazdık.

Ek-4 İlhanlı Hükümdarı Argûn'un Fransa Kralı IV Philip'e Göndermiş Olduğu Mektubun Tercümesi.(Erich Haenisch'in makalesi esas alınmıştır. Erich Haenisch, "Zu den Brief'en der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankreich (1289 u. 1305)", Oriens, Vol. II, No. 2, Dec. 31, 1949, s. 220.)